ביאור ד״ה

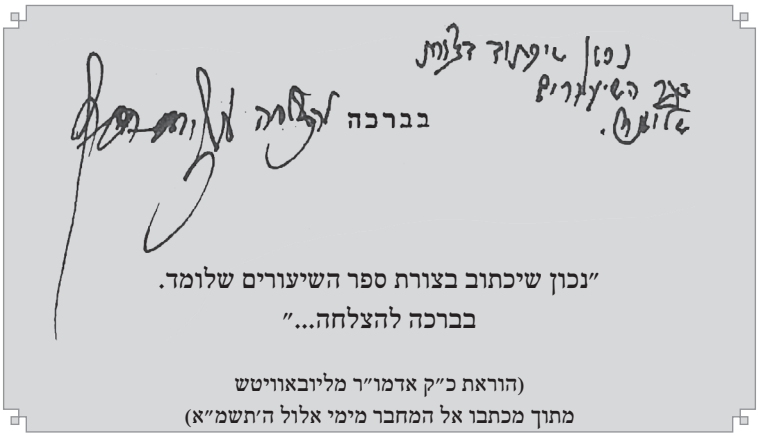
הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם

תשל״ה

מאת

הרב יצחק גינזבורג

תשורה משמחת הנישואין של
שניאור יהושע העשיל וחנה שיחיו
מאיעסקי
י״ב תמוז תשפ״ה

"נכון שיכתוב בצורת ספר השיעורים שלומד.
בברכה להצלחה..."

(הוראת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש
מתוך מכתבו אל המחבר מימי אלול ה'תשמ"א)

ג	ל	ע	י	נ	י	
ו	א	ב	י	ט	ה	
נ	פ	ל	א	ו	ת	
מ	ת	ו	ר	ת	ך	

© ה'תשפ"ה

עיצוב והפקה: דוד הלל

התוכן

פתח דבר ..... ה

פרק א ..... **ז**

פנימיות וחיצוניות בתורה ובבריאה ..... ח

פרק ב ..... **טז**

גבול מלמטה ובלי־גבול מלמעלה ..... יז

פרק ג ..... **כב**

גאולת ניסן וגאולת תשרי ..... כד

פרק ד ..... **ל**

מעלת "בתי" ..... לא

פרק ה ..... **לח**

מעלת העבודה בגלות ..... לט

ביאור: מגדלות לקטנות ומקטנות לגדלות ..... מא

פרק ו ..... **מד**

הבטחת התורה ..... מה

ביאור: זירוז ההבטחה ..... מט

פרק ז ..... **נא**

התכללות ניסן ותשרי ..... נב

ביאור: א ניסן׳דיגע תשובה ..... נג

פרק ח ..... **נז**

גילוי התורה בעולם ..... נח

פרק ט ..... **ס**

מ"זה" ל"כה" ..... סא

פתח דבר

ד״ה ״החדש הזה לכם״ תשל״ה – שנאמר בכ״ה אדר תשל״ה ויצא כקונטרס כ״ה אדר תש״נ (יום הולדת הרבנית הצדקנית מרת חיה מושקא נ״ע זי״ע) – הוא מאמר יסודי ומעמיק העוסק בתשובה, בגאולה ובקיום היעוד של ״לעשות לו יתברך דירה בתחתונים״ באופן המלא שלו.

חידושו העיקרי של המאמר הוא בהגדרה מחודשת של עבודה ושל תשובה, שמחד הן מתחוללות באופן מלא על ידי התחתון ובתוכו ומאידך הן מתייחסות לגמרי לכח האלקי שמתגלה בו. דווקא אופן העבודה הזה, שמייחד עליונים ותחתונים, הוא שמביא את הגאולה ופועל את כל גילוייה.

את המאמר לימד הרב גינזבורג שליט״א בישיבה בשכם תובב״א בכ״ח אדר תש״נ (שיעור שלא הגיע לידינו במלואו) – מיד לאחר הגהתו והוצאתו לאור כקונטרס – ושוב בניסן השנה (בהתוועדות ח׳ ניסן, היום בו יצא הרב ממאסר, וכהשלמה לכך בימי חוה״מ פסח), ומתוך השיעורים הללו נערך הביאור.

המאמר בנוי מתשעה פרקים, שאחרי כל אחד מהם בא ביאור ישיר של הפרק, עם הסברים, הוספות ורמזים כיד ה׳ הטובה – בפנים ובהערות – כאשר בכמה מהפרקים נוסף עוד ביאור שמרחיב אחד מנושאי הפרק מעבר לתוכנו הישיר.

אנו זוכים להוציא לאור את הביאור לכבוד שמחת הנישואין של הנכדה היקרה **חנה** תחי׳ (לבית **הענדל**) עם החתן הרה״ת **שניאור יהושע העשיל** שי׳ **מאיעסקי**. המאמר כולו עוסק ביחודי הדוד העליון והכלה שלמטה, בגוונים ובדרגות שונות (״דודי לי ואני לו״ של ניסן ו״אני לדודי ודודי לי״ של תשרי), ומלמד כיצד חתן וכלה יכולים לבנות יחד בית של גאולה, מקום של השראת שכינה.

ויהי רצון שמהשמחה של בנין בית נאמן בישראל, בית של שליחות וגאולה, נזכה לשמחת ״החתונה הגדולה״ בביאת משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!

איתיאל גלעדי

י״א תמוז תשפ״ה

פרק א

כם"ד. ש"פ ויקהל־פקודי, פ' החודש, כ"ה אדר ה'תשל"ה*

החודש הזה לכם ראש חדשים גו'[1], ואיתא במדרש[2] (הובא בפירוש רש"י ר"פ בראשית) אמר ר' יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם כו' ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים[3]. וע"פ הידוע[4] שגם שאלה בתורה היא תורה, תורת אמת, יש לומר, דזה שאיתא במדרש (תורת אמת) שההתחלה בתורה הי' צ"ל בהחודש הזה לכם [ובפרט שלשון המדרש הוא לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, דלשון לא כו' אלא מורה שהוא לעיכובא[5]] הוא גם אליבא דאמת, שהתורה מתחלת בהחודש הזה לכם[6]. וכמ"ש אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע במאמרו ד"ה זה[7] שפרשת החודש היא עיקר התחלת התורה. אלא שענין זה (שהתורה מתחלת בהחודש הזה לכם) הוא בפנימיות, ובגילוי, התחלת התורה היא בבראשית ברא.

---

* יצא לאור בקונטרס כ"ה אדר – תש"נ, "לקראת יום ה' פ' ויקהל־פקודי, כ"ה אדר, יום הולדת הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא נ"ע זי"ע . . מוצש"ק פ' פרה כא אדר, שנת ה'תש"נ".

1. בא יב, ב.
2. ילקוט שמעוני עה"פ (רמז קפז). וראה תנחומא (באָבער) בראשית יא. לקח טוב ר"פ בראשית.
3. תהלים קיא, ו.
4. ראה לקוטי לוי"צ אגרות־קודש ע' רסו. לקו"ש ח"א ע' 116. ובכ"מ.
5. ראה תוד"ה מתניתין – מנחות פג, סע"ב. יד מלאכי כללי האל"ף כלל מא.
6. ראה גם לקמן ריש ע' שי הערה 25. לקו"ש חט"ז פ' החודש ס"ה (ע' 485).
7. דשנת אעת"ר (סה"מ אעת"ר ע' נו).

ויש לקשר זה ע"פ הידוע[8] בתיווך ב' הדיעות בזמן הבריאה[9], דעת ר' אליעזר שבתשרי (כ"ה אלול[10]) נברא העולם ודעת ר' יהושע שבניסן (כ"ה אדר[11]) נברא העולם, שהבריאה בפועל היתה בתשרי, והמחשבה לברוא את העולם היתה בניסן[12]. ועל פי הידוע שהמחשבה היא הפנימיות (הכוונה והתכלית) של העשי' שלאחרי המחשבה, נמצא שהבריאה בפועל שהיתה בתשרי היא החיצוניות דהבריאה, ופנימיות הבריאה היתה בניסן[13]. ועד"ז הוא בנוגע להתחלת התורה, דזה שהתורה מתחלת בבראשית ברא גו' (הבריאה בפועל שהיתה בתשרי), הוא בחיצוניות, אבל בפנימיות, התחלת התורה היא החודש הזה לכם (שקאי על ר"ח ניסן).

8. לקו"ש הנ"ל ס"ד (ע' 483 ואילך), ובהערות שם. ד"ה זה ה'תשל"ט ס"ח. וש"נ.
9. ר"ה י, סע"ב ואילך. וש"נ.
10. תוד"ה לתקופות – ר"ה ח, א. ועוד. – נסמן בד"ה הנ"ל שם הערה 40.
11. תוד"ה הנ"ל שם.
12. ראה תוד"ה כמאן מצלינן – ר"ה כז, א. שער הכוונות ענין ר"ה דרוש א'. פע"ח שער ר"ה (שער כד) פ"ד (בכמה דפוסים – פ"ו). וראה לקו"ש שם הערה 20.
13. להעיר מנהר שלום סדר תפלות ר"ה קרוב לסופו, שמן ששון לשער הכוונות שם (הובא בלקו"ש שם ע' 384), דזה שבניסן נברא העולם שייך לפנימיות העולמות, וזה שבתשרי נברא העולם שייך לחיצוניות העולמות.

פנימיות וחיצוניות בתורה ובבריאה

רש"י הראשון על התורה – שהרבי הרבה לצטט בהקשר לשמירה על שלמות הארץ – מביא את דברי המדרש "אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם' שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח ב'בראשית'? משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים'". כל שאלה או הוה־אמינא בתורה היא גם תורה, ובפרט הלשון הדווקנית "לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם'" (על דרך הלשון שהרבי מצטט אין־

ספור פעמים "אני לא נבראתי אלא לשמש את קוני"[א] שמציינת את תכלית בריאת האיש הישראלי, שצריכה לכוון את האדם בכל מעשיו). לכן מתבקש לומר – וכך אכן כותב הרבי הרש"ב – שעל אף שבגלוי התורה מתחילה מ"בראשית ברא אלהים", יש ממד פנימי בו התורה אכן מתחילה מ"החדש הזה לכם ראש חדשים". כלומר, "החדש הזה לכם" הוא־הוא הפנימיות ותכלית המכוון של "בראשית ברא אלהים"[ב] (שעל כן בעשרת הדברות של מתן תורה – פנימיות עשרת המאמרות בהן נברא העולם, סוד "עשרה עשרה הכף בשקל הקדש"[ג] – ה' מתגלה "אנכי הוי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"[ד], ולא 'אשר בראתי שמים וארץ', כנודע[ה]).

מעבר לכך ש"החדש" היינו המצוה הראשונה, "לא היה ראוי להתחיל את התורה אלא מ'החדש'" משום שמושג החידוש קשור בעצם להתחלה – כל התחלה היא חידוש. הפשט של "בראשית ברא" הוא בריאה בלשון עברי[ו], אבל מורנו הבעל שם טוב מסביר[ז] שהבריאה מתחדשת בכל רגע יש מאין – "המחדש בטובו בכל יום [ובכל רגע[ח]] תמיד מעשה בראשית"[ט]. "החדש הזה לכם" הוא כח ההתחדשות המפעם בפנימיות הבריאה, הנשמה הפנימית של "בראשית ברא" (אלא

א. קידושין פב, ב (ע"פ גירסת אוסף כתבי היד של התלמוד הבבלי, וכ"ה במלאכת שלמה לקידושין פי"ד מ"ד, ועוד).

ב. במושגים נוספים, "בראשית ברא אלהים" היינו סוד ה"חפצא" (האובייקט) של המציאות ו"החדש הזה לכם" הוא בסוד ה"גברא" (הסובייקט) שלה (ששרשם בצדדי ה"חפצא" וה"גברא" אצל השי"ת, כפי שנתבאר בארוכה בהתוועדות שמחת בית השואבה – נדפסה בגליון נפלאות נח – תשפ"ה), ואכמ"ל.

ג. במדבר ז, פב. וראה זהר ח"ג יא, ב ואילך.

ד. שמות כ, ב.

ה. וראה פירוש ראב"ע הארוך עה"פ וכוזרי מאמר ראשון את כה (וראה גם כלל גדול בתורה ביאור ו).

ו. וגם לפירושי רש"י והאבן עזרא ש"ברא" כאן הוא על דרך 'ברוא' (צורת מקור), המשך הסיפור כולו הוא בלשון עבר, כמובן.

ז. כמבואר באריכות בשער היחוד והאמונה בתניא.

ח. ראה מאמר ד"ה "ואהי' אצלו אמון" ת"ש פ"ג (סה"מ ת"ש עמ' 122). ובכ"מ.

ט. נוסח ברכות ק"ש לתפלת שחרית.

שההתחדשות התמידית של הבריאה, מכח הנשמה הפנימית שלה, היא בגדר "חידוש הישנות"[י] ואילו החידוש הגלוי של "החדש הזה לכם" הוא חידוש בעצם, ובמושגים שמוזכרים בהמשך – ההתחדשות של בריאת העולם היא התחדשות פנימית בתוך המציאות המוגבלת, ששרשה בכח־הגבול האלוקי, וההתחדשות של יציאת מצרים היא גילוי כח־הבלי־גבול, שהוא עיקר ההתחדשות[יא].

שתי ההתחלות הללו של התורה קשורות לשני ממדים של הבריאה: החסידות (על יסוד דברי הראשונים[יב]) מתווכת את דעת רבי אליעזר ש"בתשרי נברא העולם" ודעת רבי יהושע ש"בניסן נברא העולם"[יג] ומסבירה שבתשרי אמנם היתה הבריאה בפועל – "בעשרה מאמרות נברא העולם"[יד], בדבור (כאשר דבורו של הקב"ה חשיב מעשה[טו]) – אבל הבריאה במחשבה היתה בניסן[טז]. הבריאה

י. לקו"ת שה"ש כב, ג (ע"פ הקדמת הרנ"ש לפע"ח והמבואר בפע"ח שער הק"ש פ"ו ופי"א). ובכ"מ בדא"ח.

יא. על אף שהחידוש ב"בראשית ברא" הוא בריאה יש מאין ממש (כפי שמאריך הרמב"ן עה"פ), והחידוש ב"החדש הזה לכם" הוא רק מעין יש מאין (על דרך "בורא ניב שפתים"), בכל זאת החידוש של "החדש הזה לכם" הוא עצמי־פנימי יותר; (גילוי של "כי ממך הכל" ללא צמצום ובריאה יש מאין), וד"ל.

יב. ר"ה כז, א תוד"ה "כמאן מצלינן".

יג. רבי יהושע, "חכימא דיהודאי" (בכורות ח, ב), הוא בחינת חכמה (כאשר שמו, **יהושע**, עולה **חכמה** יותר משמו של רבי **אליעזר**) ורבי אליעזר הוא בחינת בינה, "בור סוד שאינו מאבד טפה" (אבות פ"ב מ"ח), סוד יסוד אמא. החכמה מאירה בהתחדשות של ניסן והבינה בתשובה (התחזקות) של תשרי (ראה מעין גנים ח"ג מאמר "הדילוג לגאולה" ובכ"ד). **חכמה־התחדשות** (1196, **הוי**' פעמים **אלהי**) ועוד **בינה־תשובה** (780, **הוי**' פעמים **יהיה**) עולים **עבד** פעמים **הוי**', והם שתי בחינות של "משה עבד הוי'" (דברים לד, ה ובכ"ד), בסוד "'משה משה' לא פסיק טעמא בגוויהו" (עפ"י שמות רבה ב, ו וזהר ח"א קכ, ב ועוד), כאשר אליעזר ויהושע הם בנו ותלמידו של משה (כאשר התלמיד עולה על הבן, וראה לקומ"ת ז), וד"ל.

יד. אבות פ"ה מ"א.

טו. ראה שבת קיט, ב; בראשית רבה מד, כב. וראה אוה"ת שמות ח"ז עמ' ב'תשב ואילך.

טז. הבריאה במחשבה היא בריאת הבינה שנקראת מחשבה (ראה זהר חדש לד, ב), בחינת עלמא דאתכסיא, מהחכמה, שגם נקראת מחשבה (זהר ח"א קכג, א. וראה קהלת יעקב ערך 'מחשבה') – יחוד י־ה (מחשבת החכמה בוראת ומחשבת הבינה כוללת את "וחשב

בדבור היא בריאה בדרך של התעסקות ומלאכה (באופן של "עצם והתפשטות"), עד שאחרי ששה ימים הקב"ה הכתיב בעצמו מנוחה[יז], "שבת וינפש"[יח], ואילו הבריאה במחשבה היא בדרך ממילא (בדרך של "העלם וגילוי"[יט]) – "הוא צוה ונבראו"[כ] (וכך, עבודת תשרי היא עבודה בהתעסקות ויגיעה ועבודת ניסן היא עבודה בדרך ממילא[כא]). אכן, "סוף מעשה במחשבה תחלה"[כב] – המחשבה היא פנימיות הכוונה של הדבור (והמעשה), כשם ש"החדש הזה לכם" (שנאמר על ניסן) הוא הפנימיות של "בראשית ברא אלהים", הבריאה בפועל בתשרי ("**בראשית**" אותיות **ב־א׳ תשרי**[כג])[כד].

התכלית היא לחבר את הפנימיות והחיצוניות[כה], כפי שיתבאר באריכות בהמשך המאמר, אבל חשוב לשים לב שהסדר בתורה מקדים את החיצוניות ("בראשית

מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח", "המחשבֹת אשר אנכי חשב עליכם נאם הוי׳ מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה"). הבריאה בדבור היא בריאת עלמא דאתגליא, בריאת עולם הזה על ידי יחוד קול־דבור – יחוד ו־ה – להוליד מהמלכות דאצילות את עולמות בי"ע, ודוק.

יז. רש"י על שמות כ, יא.

יח. שמות לא, יז.

יט. על עצם והתפשטות לעומת העלם וגילוי ראה סידור עם דא"ח ד"ה "ועוד יש לפרש" מח, א ואילך. מבואר באריכות בלקו"ב לשער היחוד פ"ג.

כ. תהלים קמח, ה.

כא. תלמיד חכם אמתי "איקרי שבת" (זהר ח"ג כט, א), הוא נמצא תמיד במנוחה ולומד במחשבה, "אור המאיר לעצמו", ולימוד התורה בפיו הוא כדי שדברי התורה יחדרו לגופו, באופן של "ערוכה בכל ושמֻרה" (שמואל־ב כג, ה), וגם לעולם, כ"אור המאיר לזולתו" דווקא (כידוע בריש הלכות תלמוד תורה לרמב"ם שעיקר גדר מצות תלמוד תורה הוא הלימוד לאחרים).

כב. פיוט "לכה דודי".

כג. פענח רזא פרשת בראשית פ"א.

כד. יש כאן סדר של "חותם המתהפך" – מחשבת הבריאה בניסן, פעולת הבריאה בתשרי, תוצאת הבריאה בתשרי, תכלית הבריאה בניסן – ודוק.

כה. ובדרך רמז: **פסח** – ההמשך ל"החדש הזה לכם" – מתחיל ב־**פנימיות** ומסיים ב־**חיצוניות** כשה־**ס** באמצע היא סוד הסובב, הדילוג הנדרש לחיבור הזה, וד"ל. ועוד: **פנימיות חיצוניות** עולות יחד 1176, משולש **מח**, "**יסוד היסודות ועמוד החכמות**" (פתיחת היד

ברא אלהים״) לפנימיות (״החדש הזה לכם״). היחס של פנימיות וחיצוניות הוא יחס של אורות וכלים (שבשרשם הם כח הבלי־גבול וכח הגבול שבאין־סוף, כדלקמן). ב״בראשית ברא אלהים״ ישנם שלשה פסוקים עד להופעת האור, ״ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור״[כג], ואילו עניינו של ״החדש הזה לכם״ הוא ראשית האור, מולד הלבנה (המאירה גם בלילה), ומיד עם אמירת ״החדש הזה״ הופיע האור, עליו אמר לו ה׳ ״כזה ראה וקדש״[כד]. הדבר מתבטא גם בשמות־הקדש שמופיעים בשתי ההתחלות – ״בראשית ברא אלהים״ לעומת ״ויאמר הוי׳... החדש הזה לכם וגו׳״ (כאשר **חדש** עולה **יב** צירופי שם **הוי׳** ב״ה), כידוע ש**־אלהים** הוא **כלי הוי׳**[כה]. הקדמת החיצוניות לפנימיות היא הקדמת הכלים לאורות, כפי שבמעשה המשכן ידע בצלאל שיש להקדים את עשית המשכן לכלי־הקדש שצריכים להופיע־להאיר בתוכו[כו]. דווקא בכלים יש יכולת של התכללות ושכלול, ופנימיות ללא חיצוניות עלולה להביא לשבירה.

מעבר לכך שהקדמת הכלים נדרשת גם כדי למנוע תופעות־תהו היא גם מעידה על כך ש״שרש הכלים למעלה משרש האורות״[ל] ושבסופו של דבר – כפי שיתבאר

החזקה). הפנימיות היא ״יסוד היסודות״ (ר״ת י־ה, ״הנסתרת״) והחיצוניות היא ״ועמוד החכמות״ (ר״ת ו־ה, ״והנגלת״). בניסן מאיר שם הוי׳ כסדרו, י־ה־ו־ה, הפנימיות קודמת לחיצוניות, ובתשרי מאיר הצירוף ו־ה־י־ה, החיצוניות קודמת לפנימיות, ודוק.

כג. בראשית א, ג.

כד. ראה רש״י לשמות יב, ב (עפ״י מכילתא דר׳ ישמעאל אות ו׳; שמות רבה טו, כח; ילקוט שמעוני קפ״ח) שה׳ אמר זאת באור יום, סמוך לשקיעה, כדי שמיד אחר כך יופיע אור הלבנה בו מדובר. זמן בין השמשות, בו נאמר הציווי, הוא נקודת האין (קרן זוית) המחברת את היום ואת הלילה (סידור עם דא״ח נא, ד; מאמרי אדה״א נ״ך עמ׳ קעו; לקו״ש ח״ד עמ׳ 1223), סוד ״אַיִן מזל לישראל״ (בעש״ט עה״ת לך אות כו; ע״פ שבת קנו, א), ודוק.

כה. במעשה בראשית עצמו מופיע שם הוי׳ רק בסיפור השני, סיפור החטא של אדם הראשון, ממנו מתחילה עבודת התשובה (אור חוזר), ודוק.

כו. ברכות נה, א.

ל. בחסידות בכ״מ. ראה לדוגמה: סה״מ תרמ״ט עמ׳ רמג־ד; תרנ״ט עמ׳ ז ואילך.

באריכות בהמשך המאמר – יש מעלה בהתלבשות האור בכלי גם לגבי האור בפני עצמו, מעלה בהופעת האור של ניסן, "החדש הזה לכם", דווקא בתוך כלי העולם שנברא בתשרי, "בראשית ברא אלהים". מעלת הכלים על האורות מתגלה דווקא באור חוזר, שהרי "כל אור חוזר – חוזר לקדמותו ממש"[לא]. בריאת העולם בניסן, במחשבה, היא מתוך עלית הרצון לברוא את העולם, "כד סליק ברעותיה למיברי עלמא"[לב], מתוך רצונו של ה' להיטיב לברואיו (שבמושגי החסידות היינו חסד ד"אחד"[לג]), אך האור החוזר מהבריאה בפועל מגיע למעלה ממנו, לשעשועים העצמיים של ה' (חו"ב ד"אחד", בהן צפה ה' את התענוג שיקבל מהצדיקים בבריאה, כפי שמבאר המגיד ממעזריטש[לד] את סוד "במי נמלך? בנשמותיהן של צדיקים"[לה]) ואף להעלם העצמי של האור במאור ("יחיד"), מכח עבודת התשובה (שעולה גם למעלה מעבודת הצדיקים בעולם הזה, "במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד"[לו]) והדירה בתחתונים[לז] בעולם עצמו (מעבר לעבודת הנשמות, כפי שיתבאר בסיום המאמר).

היחס של אור ישר ואור חוזר הוא־הוא היחס שבין ההתחדשות של ניסן (חדש **האביב**, בסדר ישר של **א־ב**) לתשובה של **תשרי** (בסדר חוזר של **תשר**"ק), כידוע[לח]. היחס הזה מתבטא כאן גם בין "כח מעשיו הגיד לעמו" ב"בראשית ברא" – הכולל "דברים קשים כגידים"[לט] הנדרשים בחיכוך עם המציאות והמלחמה באויבים (שמתוכם זוכים גם לאור חוזר בסוד "גד גדוד יגודנו והוא יָגֻד עקב"[מ], פסוק שתוכנו יציאה למלחמה וחזרה ממנה לשלום, שנוהגים גם לאומרו

לא. שער האמונה (אדה"א) פט"ו (ובהמשך שם). ובכ"מ.
לב. ע"פ זהר ח"א פו, ב; ח"ג סא, ב (ובכ"מ). ע"ח ש"י פ"ב (מ"ת); מבו"ש ש"ב ח"ג פ"א.
לג. ראה לקו"ב לשער היחוד ביאור ז'ח'ט'.
לד. ראה אור תורה, אות רפו.
לה. ע"פ בראשית רבה ח, ג־ז.
לו. ברכות לד, ב.
לז. תנחומא נשא טז; תניא פל"ו.
לח. זהר ח"ב קפו, א.
לט. שבת פז, א.
מ. בראשית מט, יט.

ישר והפוך[מא], באור ישר ואור חוזר) – לעומת המצוה לספר ביציאת מצרים[מב] בדרך מאירה של אור ישר מאב לבן (ספור גם לשון ספירות ובהירות[מג]) ב״החדש הזה לכם״[מד].

ורמז נאה: ארבעת התאריכים שמוזכרים בפרק – **כה אלול א תשרי** (בריאת העולם והאדם כדעת רבי אליעזר) **כה אדר א ניסן** (בריאת העולם והאדם כדעת רבי יהושע)[מה] – עולים **שבת־שבת**, בסוד ״אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות״, שמתפרש כאן על שבת תשובה שבתשרי (שבת של עבודת האור החוזר של התשובה[מו]) ושבת הגדול שבניסן[מז] (שבת של גילוי אור מלמעלה למטה, כמשמעות הגדולה־החסד), שבהתחברותן ״מיד הן נגאלין״[מח] (הן כדעת רבי אליעזר שהגאולה היא בתשרי, והן כדעת רבי יהושע, שהגאולה היא בניסן, כדלקמן באריכות).

מא. נוסח קריאת שמע שעל המטה.

מב. שמות יג, ח (״והגדת לבנך״).

מג. ראה ד״ה ״בזהר חיי שרה ע״פ ויהיו חיי שרה״ להצ״צ (אוה״ת בראשית קז, א ואילך; ביאורי הזהר ח״א עמ׳ עא ואילך); המשך ״בשעה שהקדימו״ תער״ב פפ״ג־צא־קד־קכג, בנ״ש, ובכ״מ.

מד. פרצוף לשונות הדבור – בו ספור והגדה הן כנגד חסד וגבורה – נתבאר גם בסעודת משיח תשפ״ה.

מה. גם היחס בין בריאת העולם ובריאת האדם – סוד ״זה היום תחלת מעשיך [בריאת האדם, שבמדרגת ׳זה׳] זכרון ליום ראשון [בריאת העולם שבמדרגת ׳כה׳, ב־כה לחדש]״ (מוסף של ר״ה), כנודע (ראה ד״ה ״זה היום תחלת מעשיך״ תרפ״ו. ובכ״מ בדא״ח) – מדגים את היחס של הקדמת הכלים לאורות, הקדמת החיצוניות לפנימיות המכוון, ובו גופא מתגלה המעלה של התלבשות הפנימיות בחיצוניות, פעולת עבודת האדם בעולם, כפי שיתבאר באריכות בסיום המאמר.

מו. ״שובה ישראל עד הוי׳ אלהיך״ (הושע יד, ב) – עד ששם ״הוי״ יהפוך להיות ״אלהיך״ (לוח ״היום יום״ ג׳ תשרי) – היינו עד חדירת הפנימיות בחיצוניות, תכלית הכל, כמבואר בפנים.

מז. וראה הגדת בית היין לאדמו״ר הזקן מסאדיגורה דרוש שבת הגדול תר״ל (עמ׳ ט) בשם הספה״ק.

מח. שבת קיח, ב.

מכללות הפרק עולה שיש לתורה שתי התחלות – "**בראשית ברא אלהים**" ו"**החדש הזה לכם**"[מט] (שהוא הפסוק ה־1820 – **סוד** פעמים **הוי**, כמנין שמות הוי' בכל התורה)[נ]. חיבור של שני הביטויים עולה 1626, פעמיים 813 (כלומר, הממוצע של שניהם הוא 813), הערך של שני המאמרות העיקריים במעשה בראשית – "**ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור**", תחלת הבריאה ביום ראשון, ו"**ויאמר אלהים נעשה אדם**", פסגת מעשה בראשית ביום ששי[נא] (שלפני חטאו האיר את העולם באור עצמי יותר מהשמש[נב]).

מט. "**החדש הזה לכם**" בגימטריא **משיח בן דוד** (שיעור אור לר"ח שבט תשע"ד פ"ג; שיעור אור ל־ח' ניסן תשע"ד פ"ב).

נ. סופי התבות "**בראשית ברא אלהים**" הם אותיות **אמת** (האמת של שם אלקים) וסופי התבות "**החדש הזה לכם**" הם אותיות **משה** (סוד האמת של שם הוי', **משה** אותיות **השם**), "**משה אמת** ותורתו אמת".

נא. שהם־הם סוד בריאת העולם ובריאת האדם, מדרגת "כה" ומדרגת "זה" בבריאה, כפי שיתבאר בהמשך המאמר (וראה גם לעיל הערה מה). אך מצד היחס של אור וכלי יש כאן סדר הפוך ("אחליפו דוכתייהו") – "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור" הוא גילוי האור, כמובן, ואילו "ויאמר אלהים נעשה אדם" הוא הכלי־התכלית של המשכת האור בכלי עד למימוש הכוונה של דירה בתחתונים – ודוק.

נב. ראה ויקרא רבה כ, ב.

פרק ב

ב) **ויובן** זה בהקדים דבהחילוק בין תשרי וניסן כמה ענינים. ומהם, דההמשכה בתשרי היא ע"י אתערותא דלתתא, וההמשכה בניסן היא מלמעלה, אתערותא דלעילא מצד עצמה[14]. דזהו שברכת הגשם היא בשמע"צ (תשרי) וברכת טל היא בפסח (ניסן), כי גשם הוא[15] המשכה ע"י אתעדל"ת וטל הוא[15] שיורד מלמעלה מעצמו[16]. ועוד חילוק בין ניסן ותשרי, דהחיות שנמשך בראש השנה (תשרי) על כל השנה הוא בגבול ומדה (שבכללות הוא החיות שמלובש בהנבראים בפנימיותם), שהוא השרש דהנהגת הטבע, וזה שניסן הוא ראש חדשים [דזה שנקרא בשם ראש חדשים הוא לפי שממנו נמשך חיות לכל החדשים, בדוגמת ראש כפשוטו שממנו נמשך חיות לכל אברי הגוף] הוא בנוגע להמשכת אור הבל"ג שלמעלה מעולמות, השרש דהנהגה נסית שלמעלה מהטבע[17]. וזהו שבריאת העולם היתה בתשרי ויציאת מצרים היתה בניסן, כי בריאת העולם הוא זה שנברא העולם מדוד ומוגבל ע"פ חוקי הטבע, ויציאת מצרים היא היציאה מהמיצרים וההגבלות דעולם ע"י גילוי אור הבל"ג שלמעלה מעולמות. ויש לומר דשני ענינים אלה תלויים זב"ז. דההמשכה הבאה ע"י

14. ד"ה החודש באוה"ת וסה"מ תרנ"ד שבהערה 19 והערה 35 דלהלן. סה"מ ה'ש"ת ע' 151. ובכ"מ.
15. ראה בארוכה לקו"ת האזינו עג, א ואילך. שם עד, א ואילך. ובכ"מ. וראה לקו"ת שם (עו, סע"א) השייכות לתשרי.
16. אוה"ת שם ע' רם. שם ע' ערב.
17. ד"ה החודש תרנ"ד (סה"מ תרנ"ד ע' קלא ואילך), תרס"ו (המשך תרס"ו ע' קנו ואילך), תשל"ט (לקמן ע' קג ואילך).

אתערותא דלתתא (עבודת הנבראים) היא מדודה ומוגבלת לפי אופן המטה, וההמשכה הבאה ע"י אתערותא דלעילא מצד עצמה היא כפי אופן המעלה. ועפ"ז צריך להבין, מה שהמחשבה לברוא את העולם היתה בניסן, מהי השייכות דבריאת העולם (מדידה והגבלה) לניסן (גילוי אור הבל"ג).

גבול מלמטה ובלי־גבול מלמעלה

כשמתבוננים ביחס בין ניסן ותשרי, יש לשים לב לעוד שני הבדלים חשובים:

ההבדל הראשון הוא שההמשכה של חדש תשרי היא באופן של "באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא"[נג] ("אני לדודי ודודי לי"[נד]) וההמשכה של ניסן היא באתערותא דלעילא שבאה מצד עצמה ופועלת עלינו ("דודי לי ואני לו"[נה], "משכני אחריך נרוצה"[נו]). חשוב להבין שאין בהבדל בין שתי ההנהגות שינוי ברצון האלקי להשפיע. אפשר היה לטעות ולחשוב שבעוד הסדר של ניסן מלמד שה' רוצה להשפיע לעולם מצד עצמו, בחסד ובאהבה, הרי הסדר של תשרי מעיד שה' לא כל כך רוצה להשפיע אור, ורק כאשר יש התעוררות מלמטה הוא נענה לה. אך האמת היא הפוכה – עיקר חפצו של ה' הוא להשפיע רוב טובה, "כי חפץ חסד הוא"[נז]. הדבר ניכר גם מכך שגם בחדש תשרי, בפעם הראשונה, העולם נברא ברצון ה' בלי אתערותא דלתתא (שהרי לא היו נבראים שיעוררו אותה), ורק משם ואילך נדרשת עבודת ההמלכה בראש השנה כדי לעורר את השפעתו ובריאתו של ה'[נח]. אכן, בסדר הקבוע של חדש תשרי ה' 'מתאפק' מלהשפיע כרצונו, וממתין

נג. ע"פ זהר ח"א רמד, א; ח"ב לא, ב; ח"ג קמה, א.

נד. שה"ש ו, ג.

נה. שם ב, טז. ורמז: "**דודי לי ואני לו**" (167) ועוד "**אני לדודי ודודי לי**" (185) עולים יחד "**חלב ודבש**" (352) – חלב בניסן, יניקה (וראה לקמן בפנים שענינו של ניסן הוא **טל** שע"ה עולה **חלב**), ודבש בתשרי, 'ירח הדבש', מוחין, וד"ל.

נו. שה"ש א, ד. על ההמשכות שלנו אחרי ה' נאמר "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב).

נז. מיכה ז, יח.

נח. ראה לקו"ת דרושים לר"ה נח, ב. ובריבוי דרושי ר"ה בדא"ח.

לאתערותא דלתתא, כדי שההשפעה תתקבל בטוב, ללא קטרוגים של מדת הדין, ולא תהיה עבור המקבלים בגדר "נהמא דכיסופא"[נט].

ההבדל בין הסדר של תשרי לסדר של ניסן מתבטא בכך שבתשרי מתפללים "תפלת גשם" ובניסן "תפלת טל" – הגשם יורד בעקבות אתערותא דלתתא, ברוחניות (על ידי תפלה ומעשים טובים) וגם בגשמיות (בתהליך של מחזור המים), ואילו הטל הוא אתערותא דלעילא בלבד (שעל כן "טל לא מיעצר"[ס]). אמנם, כשמעמיקים בכך, שמים לב שיש תופעה מעניינת של "אחליפו דוכתייהו": בחדש תשרי אמנם מתחילים להזכיר גבורות גשמים, אך הדבר קורה בשמיני עצרת, כ"ב בתשרי, בעוד ברוב החדש עדיין מתפללים על הטל (כסיום לחדשי הקיץ, בהם העיקר הוא ההתגלות מלמעלה). לעומת זאת, בחדש ניסן מתחילים להתפלל על הטל, אבל רק בסוף החצי הראשון של החדש, בעוד שעד ט"ו ניסן מתפללים על הגשם (כסיום לחדשי החרף, בהם העיקר הוא העבודה מלמטה). כלומר, החדש שכל עניינו הקדמת אתערותא דלתתא לאתערותא דלעילא, חדש תשרי, מתחיל מאתערותא דלעילא, ואילו החדש שכל ענינו שהכל מתחיל באתערותא דלעילא, חדש ניסן, מתחיל באתערותא דלתתא. התופעה הזו רומזת לכך שבסופו של דבר יש התכללות בין תשרי וניסן, כתורף המסקנה של המאמר.

בהמשך המאמר, עיקר היחס בין תשרי וניסן נוגע לשאלת זמן הגאולה – שגם בו נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, האם "בתשרי עתידין להגאל" (מתוך העבודה של תשרי, באתערותא דלתתא) או "בניסן עתידין להגאל" (כדרך ההמשכה של ניסן, באתערותא דלעילא). דימוי הטל לעבודת ניסן רומז גם לשלב הגאולה שבא אחרי ביאת משיח – תחית המתים, שמתחוללת בטל[סא]. גם אם השלב הראשון של ביאת המשיח הוא כגשם – עבודת אתערותא דלתתא של תשרי – ברור שיש שלב מאוחר יותר שבא באתערותא דלעילא שאינו תלויה בעבודתנו כלל (השלב

נט. ע"פ ירושלמי ערלה פ"א מ"ג.

ס. תענית ג, א.

סא. ראה שבת פח, ב.

השני, הנסי, של ימות המשיח[סב], שיש דעה שתחית המתים היא חלק ממנו, או תחית המתים שבאה כיעוד נוסף אחרי ימות המשיח). תחית המתים היא גילוי עצמי שאין לנו דרך לעורר בעבודה מלמטה, אפילו לא בעבודת "בכל מאדך"[סג] (כשם שבמתן תורה לא הקדמנו לו עבודה, אלא ש"פרחה נשמתנו" וה' החזירה לנו בחסד חנם, בטל שעתיד להחיות בו את המתים). הדבר היחיד שביכולתנו הוא להפיץ את פנימיות התורה, רזין ורזין דרזין דאורייתא, "טל תורה" שהוא־הוא "טל תחיה"[סד], הטל שבו עתיד ה' להחיות מתים.

ההבדל השני הוא שבתשרי נמשכת המשכה מוגבלת, מכח הגבול של ה', כזו המתאימה לבריאת העולם המוגבל, ובניסן נמשכת המשכה שבבחינת לא מוגבלת, מכח הבלי־גבול של ה', המתאימה ליציאת מצרים, שעניינה יציאה מכל המֵצרים וההגבלות של העולם. על ההמשכה המוגבלת של תשרי נאמר "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים וכו'"[סה]. לעומת זאת, ההמשכה של "החדש הזה לכם ראש חדשים" היא המשכה חדשה – חידוש נסי ובלתי־מוגבל ביחס לטבע העולם המוגבל (כפי שהתבאר בביאור הפרק הקודם, ההמשכה מכח הגבול, שהוא שרש הכלים, קודמת להמשכת מכח הבלי־גבול, שהוא שרש האורות – הבריאה קודמת ליציאת מצרים – כדי למנוע תופעות תהו ולאפשר את התלבשות האורות בכלים[סו], תכלית הבריאה).

סב. ראה גם לקו"ש חכ"ז שיחה א לפרשת בחקתי.

סג. דברים ו, ה.

סד. "**טל תורה**" (650) ו"**טל תחיה**" (462) הם זוג של כפולת 13 (13 פעמים 50) וכפולת 7 (7 פעמים 66) – זכר ונקבה, כנודע – כאשר הכופלים (50, 66) הם **כל־יכול**, סוד תחית המתים, וד"ל.

סה. ביצה טז, א.

סו. ראשית התיקון־ההתלבשות הוא התלבשות פרצוף עתיק יומין (תענוג) בפרצוף אריך אנפין (רצון) – התענוג מתגלה בניסן (הממוצע של **ראש־ראשון**, "החדש הזה לכם **ראש חדשים ראשון** הוא לכם לחדשי השנה", הוא **תענוג**) והרצון בתשרי (**תשרי** אותיות "**רשית** [השנה]", חצי 1820, **סוד** פעמים **אחד**).

כפי שהוזכר בביאור האות הקודמת, גם בבריאת העולם יש חידוש (יש מאין!) – כלומר, גם הטבע הוא נס – וההחידוש הזה מתמיד בבריאה המתחדשת בכל רגע, אלא שזהו "חידוש הישנות" לעומת ה"חידוש בעצם" של נסי ניסן. בפרט, כשם שהקצבה של ראש השנה מתפרטת לראשי חדשים ולכל ימות השנה[סז], כך גם החידוש של ניסן ("החדש הזה לכם ראש חדשים") מתפרט לחידושים בכל חדשי השנה ("ראשון הוא לכם לחדשי השנה"). כך, גם בתוך החידוש בעצם של ניסן יש שני ממדים, שהם יחסית חידוש בעצם, חידוש עיקרי, ראשי וכולל, ומעין חידוש הישנות, כשהחידוש הכולל הזה מתפרט להרבה חידושים. להמחשה, ניתן לומר שלכל אדם יש את 'החידוש שלו', החידוש העיקרי של חייו, שהוא המקור לכל שאר החידושים שיתחדשו לו[סח] (על דרך האות שלו בתורה[סט], שדרכה הוא מתבונן על כל התורה ומחדש בה את חידושיו המיוחדים[ע]). את שני ממדי החידוש הללו ניתן להגדיר כנסי־נסים (במובן של 'נס הנסים', הנס שהוא מקור כל הנסים ולמעלה מהם, על דרך "שיר השירים" או "קדש הקדשים") ונסים, ביחס לטבע של תשרי (שגם הוא נס...). את היחס בין שני סוגי החידושים ניתן להמחיש דרך מושג החידוש בנשמות (שהן למעלה מהעולם הנברא, על דרך נס ביחס לטבע, כפי שיתבאר באריכות בהמשך המאמר) – חידוש בעצם הוא חידוש של לידת נשמה חדשה (כנשמות החדשות שיוולדו בימות המשיח[עא]) ואילו חידוש הישנות הוא גלגול של נשמה (שמקבלת שם חדש ושליחות חדשה, אך עדיין אין זו נשמה חדשה באמת).

סז. ראה לקו"ת דרושים לר"ה נג, ד ועוד; עטרת ראש שער ר"ה בתחלתו. ובכ"מ בדא"ח.

סח. חדושים בדרך של דדוקציה הם "חידוש הישנות" (האקסיומות מהן נובעים החידושים), חידושים מאין (של היש) ליש, ואילו חדושים בדרך של אינדוקציה הם "חידוש בעצם", חידושים מיש לאין (האמתי), וד"ל (וראה עוד תשובת השנה מאמר "עץ החיים ועץ הדעת").

סט. ראה מגלה עמוקות רנ"ב אופנים, אופן קפ"ו.

ע. וראה תניא אגה"ק כו.

עא. ראה עבודת הקדש ח"ב פל"ב; שער הגלגולים הקדמה ו. ובכ"מ. הנושא "נשמות חדשות" התבאר בארוכה בחסדי דוד הנאמנים חלק ז. ראה שכינה ביניהם עמ' נט.

שני ההבדלים הללו – אתערותא דלתתא בתשרי לעומת אתערותא דלעילא בניסן, המשכה מוגבלת בתשרי לעומת המשכה בלתי־מוגבלת בניסן – תלויים זה בזה: באתערותא דלתתא שלי, המוגבלת, אני יכול להמשיך רק אור מוגבל, ואילו באתערותא דלעילא האלקית, של ה׳ הבלתי־מוגבל, נמשך אור בלתי־מוגבל.

פרק ג

ג) **והנה** הפלוגתא דר״א ור״י היא גם בנוגע להזמן דגאולה העתידה. דר״א ס״ל דבניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל ור״י ס״ל דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל[18]. ומבאר הצ״צ[19] דאולי לשיטתייהו באופן הגאולה[20]. דר״א ס״ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, ולכן ס״ל דבתשרי עתידין ליגאל, כי אז התשובה מתקבלת ביתר שאת[21]. דזה שהגאולה דיציאת מצרים היתה בניסן וגאולה העתידה תהי׳ בתשרי הוא, לפי שהם חלוקים באופנם. דהגאולה דיצי״מ היתה ע״י הגילוי מלמעלה, ולכן היתה בניסן. וגאולה העתידה תהי׳ ע״י התשובה, עבודתם של ישראל, ולכן תהי׳ בתשרי. [וזהו גם הטעם על זה שהגאולה דיציאת מצרים (וכן הגאולות שלאחרי׳) היתה גאולה שיש אחרי׳ גלות, בחינת נקבה[22], וגאולה העתידה תהי׳ גאולה נצחית שאין אחרי׳ גלות, בחינת זכר[22], כי איש מזריע תחילה יולדת נקבה, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר[23]]. ור״י ס״ל לא בכסף

18. ר״ה יא, רע״א.
19. בר״ה החודש באוה״ת בא (ע׳ רס ואילך). וראה גם ד״ה החודש תרנ״ד ס״ז (סה״מ תרנ״ד ע׳ קלח).
20. סנהדרין צז, ב.
21. רמב״ם הל׳ תשובה פ״ב ה״ו.
22. תוד״ה ה״ג ונאמר – פסחים קטז, ב, ממכילתא עה״פ בשלח טו, א. וראה אוה״ת תזריע כרך ב ע׳ תצה. כרך ג ע׳ תתט. וש״נ.
23. נדה לא, סע״א. וש״נ. וראה אוה״ת שם כרך ב ע׳ תצא ואילך. כרך ג ע׳ תתט ואילך.

תגאלו[24] לא בתשובה ומעשים טובים [דאפילו אין עושין תשובה נגאלין[25]], לכן ס"ל דבניסן עתידין ליגאל. וזה שהגאולה העתידה תהי' גאולה נצחית, בחינת זכר, אף שגם גאולה העתידה תהי' ע"י גילוי מלמעלה, הוא, כי הגילוי דלע"ל הוא ממקום נעלה מאד, שגם כשאיש מזריע תחלה יולדת זכר. כמ"ש[26] ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון, דכאשר הגילוי הוא ממקום נעלה מאד, והוא יכוננה עליון, אזי, איש ואיש יולד, דגם כשאיש מזריע תחלה נולד איש (זכר).

וצריך להבין, דבנוגע לאופן הגאולה קיימא לן כר' אליעזר, כמ"ש הרמב"ם[27] שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, ובנוגע לזמן הגאולה מובא בכמה דרושים[28] שבמדרש[29] הכריע וסתם כדעת ר"י דבניסן עתידין ליגאל[30]. ויש לומר הביאור בזה, ע"פ מ"ש בתניא[31] שכל הגילויים דלע"ל תלויים במעשינו ועבודתינו במשך זמן הגלות. דענין זה הוא (בפשטות) לכל הדיעות. אלא שלדעת ר' יהושע, זה שע"י מעשינו ועבודתינו בזמן הגלות יומשכו הגילויים דלע"ל, הוא (לא מצד עצמם, אלא) לפי שבמעשינו ועבודתינו בזמן הגלות יש הכח דהגילוי מלמעלה (כדלקמן סעיף ה). ועפ"ז יש לבאר התיווך דשני פסקי דינים הנ"ל, שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה ושבניסן עתידין ליגאל,

24. ישעי' נב, ג.
25. פרש"י לסנהדרין שם. ולהעיר מחדא"ג מהרש"א שם. ולהעיר, שמפשטות הלשון שבאוה"ת בא שם ע' ערב משמע כפרש"י שם. ובסה"מ תרנ"ד שם (וכ"ה להדיא בסה"מ ה'תש"ה ע' 49) שגם לדעת ר"י תהי' הגאולה ע"י תשובה, אלא שהתשובה תהי' ע"י אתערותא דלעילא.
26. תהלים פז, ה. וראה תו"א מקץ לח, סע"א ואילך – הובא באוה"ת שם ע' ערב.
27. הלכות תשובה פ"ז ה"ה.
28. ד"ה החודש באוה"ת שם (ע' רעא). ד"ה זה תרנ"ד ס"ז (סה"מ תרנ"ד שם ע' קלח), עטר"ת ס"ד (סה"מ עטר"ת ע' שלב), ה'ש"ת ס"ח (סה"מ ה'ש"ת ע' 28). ובכ"מ.
29. שמו"ר פט"ו, יא.
30. ראה לקמן ס"ו, דפירוש "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" היא לתשובה הבאה מהאדם. ולכן הדיוק שבפנים הוא גם להביאור דלעיל הערה 25.
31. רפל"ו.

כי זה שישראל עושין תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין[32] הוא, לפי שבעשיית התשובה דישראל בסוף גלותן יש הכח דהגילוי מלמעלה, ענין ניסן.

32. רמב"ם שם.

גאולת ניסן וגאולת תשרי

אחרי ההקדמות היסודיות בשני הפרקים הקודמים, מגיע הפרק הזה לנושא היסודי של המאמר – הגאולה והתשובה. כשם שרבי יהושע ורבי אליעזר נחלקים לגבי זמן בריאת העולם, הם נחלקים גם לגבי הגאולה העתידה: לדעת רבי אליעזר היא עתידה להיות בתשרי, בשונה מהגאולה הראשונה – "בניסן נגאלו ובתשרי עתידין להגאל". לעומת זאת, לדעת רבי יהושע היא עתידה להיות בניסן, כמו הגאולה הראשונה – "בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל". הצמח צדק מסביר שהמחלוקת הזו תואמת גם את המחלוקת שלהם לגבי אופיה של הגאולה – לדעת רבי אליעזר הגאולה תלויה בתשובה של התחתונים, אור חוזר[עב] מלמטה למעלה, וממילא היא מתאימה לסדר של תשרי, המתחיל באתערותא דלתתא (סדר של "אני לדודי ודודי לי", המתחיל באלול, ונמשך ביתר שאת בעבודת התשובה של עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, עליהם נאמר[עג] "דרשו הוי' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"[עד] ובהם התשובה מקובלת ביותר[עה]), ואילו לדעת רבי יהושע הגאולה תלויה בעליונים בלבד, אור ישר מלמעלה למטה, וממילא היא מתאימה לסדר של ניסן, גילוי הבא באתערותא דלעילא ("דודי לי ואני לו"). לכן, לדעת רבי אליעזר מעלת הגאולה האחרונה – "כימי צאתך מארץ מצרים

עב. כל אור חוזר הוא חזרה בתשובה. גם המלך שהוא בסוד ראשית התיקון, המלך הדר, הוא לשון חזרה בארמית ("ושם אשתו מהיטבאל" לשון הטבת הדרכים המקולקלות, חלק מהתשובה) – חזרה בתשובה על ז מלכאין קדמין דמיתו.

עג. ר"ה יח, א.

עד. ישעיה נה, ו.

עה. רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ו.

אראנו נפלאות"[עו] ("נפלאות" גם ביחס ליציאת מצרים[עז]) – מבטאת, בעצם, את מעלת שרש הכלים על שרש האורות (שתתבאר בהמשך המאמר גם כמעלת ה"כה" על ה"זה"), בעוד לדעת רבי יהושע כל גאולה היא אור (ניסן), כשבכל פעם נמשך אור יותר נפלא ובלתי־מוגבל.

דעת רבי אליעזר, לפיה "בניסן נגאלו [באתערותא דלעילא] ובתשרי עתידין להגאל [באתערותא דלתתא]" מסבירה גם מדוע בגאולות הקודמות – שכולן המשך של גאולת מצרים (שהרי כל הגלויות נקראו על שם מצרים[עח]) – נאמרה "שירה" לשון נקבה, "כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היו אחריהן שעבוד"[עט], ואילו בגאולה האחרונה יאמר "שיר חדש"[פ], לשון זכר, "כשם שהזכר אינו יולד כך התשועה העתידה לבוא לא יהא אחריה שעבוד". גאולת ניסן, "בניסן נגאלו", היתה באתערותא דלעילא בלבד, בבחינת "איש מזריע תחלה יולדת נקבה", גאולה נקבית שיש אחריה גלות. גאולת תשרי, "בתשרי עתידין להגאל", תהיה באתערותא דלתתא, בבחינת "אשה מזרעת תחלה יולדת זכר", גאולה זכרית נצחית[פא]. אכן, גם לדעת רבי יהושע, ש"בניסן עתידין להגאל",

---

עו. מיכה ז, טו.

עז. ראה זהר ופע"ח הנסמן באוה"ת נ"ך על מיכה ז, טו; יהל אור על תהלים פ"מ ע' קנד; לקו"ש חכ"ה שיחת י"ט כסלו אות ה.

עח. בראשית רבה טז, ד.

עט. מכילתא בשלח פרשת השירה א. ובשמות רבה כג, יא "כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ויולדת כך הן הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבות לכך עמדו בבל ומדי ויון ואדום ושיעבדו את ישראל". יציאת מצרים – וכמוה כל גאולה, שנקראת על שמה – נקראת לידה, וחז"ל כאן ממשילים גם את הגלות הנוספת שבאה אחריה ללידה. איך יתכן? השער של גאולה וגם של גלות הוא גל ושתיהן חלק מתהליך נמשך של גלגול, כפתגם האידישאי 'זה מתגלגל ומתגלגל עד שמתגלגל עד הסוף [נופל במקום]' – כל הגלויות והגאולות מולידות זו את זה, ברצף של גלגול, עד ש'זה נופל' וזוכים לגאולה האחרונה, שאין אחריה גלות, ועד שמגיעים לעולם הבא, "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים" (תמיד פ"ז מ"ד).

פ. ישעיה מב, י; תהלים לג, ג; מ, ד; צו, א; צח, א; קמד, ט; קמט, א.

פא. על אף שניסן הוא בחינת איש ותשרי בחינת אשה, השבט של חדש ניסן הוא שבט יהודה (שרש משיח בן דוד), בחינת מלכות־אשה (ה"ואני לו" של החדש), והשבט של חדש

גאולה של "איש מזריע תחלה", הגאולה האחרונה תהיה גאולה זכרית־נצחית, משום שאז יתקיים "ולציון יאמר איש ואיש יֻלַּד בה"[פב], גם הנקבה תהיה בבחינת "איש" – יתברר ש"איהי **ברכה**"[פג] (עליה נאמר "כל השרוי בלא אשה שרוי בלא **ברכה**"[פד]) היא בבחינת **זכר** (שבגימטריא **ברכה**[פה]) ואף למעלה ממנו, "אשת חיל עטרת בעלה"[פו] (כפי שטוענים היום המחקרים שנקבות זוכרות יותר מזכרים)[פז].

"איהו בנצח ואיהי בהוד"[פח], הגאולה שבבחינת זכר היא נצחית ואילו בגאולה שבבחינת נקבה יתכנו עוד מהפכים של "הודי נהפך עלי למשחית"[פט]. אנחנו לא חפצים בעוד גאולה שיכולה לבוא אחריה גלות – מאסנו **בגלגולים** החוזרים של **גלות וגאולה**[צ] – אלא רק בגאולה נצחית. אכן, לעתיד לבוא, כשיתקיים "ולציון יאמר איש ואיש יֻלַּד בה" יתברר שגם ההוד הוא נצחי ואף יש לו מעלה

תשרי הוא אפרים (שרש משיח בן יוסף), בחינת יסוד־איש (ה"ודודי לי" של החדש) – תופעה מובהקת של "אחליפו דוכתייהו", ודוק. וביחס לתשובה ולהגאולה: לשבט אפרים, ממלכת הצפון, נדרשת תשובה כפשוטה (כדעת רבי אליעזר) – "ושבו בנים [להבן יקיר לי אפרים] לגבולם [גבול התורה והמצוות]" (ירמיה לא, טו) של עשרת השבטים – ואילו לשבט יהודה, ממלכת הדרום, די בסבל הממושך של גלות ("דיו לאבל שיעמוד באבלו", כדעת שמואל התואמת לשיטת רבי יהושע), והתשובה הנדרשת ממנו היא תשובת ניסן (שתתבאר לקמן בארוכה), וד"ל.

פב. פסוק שמופיע בפרק פז בתהלים, אותו נוהגים לומר לפני ברכת המזון בימים שאין בהם תחנון, ימים 'גאוליים' (לעומת "על נהרות בבל" ה'גלותי' שאומרים בימים שיש בהם תחנון).

פג. זהר ח"ב קסב, א (וח"ג רסד, ב).

פד. יבמות סב, ב.

פה. בעל הטורים על בראשית א, כט.

פו. משלי יב, ד.

פז. המלה **איש** היא נוטריקון **אין־יש** (ראה חוברת באהלי צדיקים ח"א עמ' קפא), ויש לומר שבאיש מצד עצמו ניכר יותר צד היש שבו ואילו באשה שבבחינת איש ניכר צד האין שבו, וד"ל.

פח. ע"פ תקו"ז תקון יג (כח, ב־כט, א). וראה ע"ח שער הכללים פ"א; ע"ח של"ו פ"ח; שעה"כ שער חנוכה דרוש א; מבו"ש שער ג ח"א פ"ב.

פט. דניאל י, ח.

צ. כנ"ל הערה עט.

על הנצח בשרשו בכתר, כסיום הפסוק "והוא יכוננה עליון" – לכנות (תמימות) של ההוד (במקדש, נצח והוד הם הכיור וכנו[צא]) שרש הכי "עליון". עיקר קושי הגלות התחיל אחרי חורבן בית שני, במשך כל האלף החמישי, האלף שכנגד ההוד, כאשר "הודי נהפך עלי למשחית" ולכן "כל היום דוה [הוד שנהפך[צב]]"[צג]. אכן, אנו באלף הששי, בו כבר יוצאים מעיקר קושי הגלות, והוא כנגד היסוד שיש בו כח לכלול את ההוד בנצח. תכונת הקו האמצעי היא להכריע בין הימין והשמאל ואחר כך לפעול בהם התכללות[צד] – אחרי ההכרעה לימין, הכרעה לצד הנצח[צה], האיש, באה התכללות, כאשר גם ההוד נכלל בנצח ומתברר שגם האשה היא בבחינת איש, וכשם שהיא "יולדת זכר" כך היא עצמה בבחינת זכר־נצח (שהרי "נצח ישראל"[צו] – קיום העם לנצח – תלוי דווקא באשה־באמא לפיה נקבעת יהדות הולד)[צז]. כשההוד נכלל בנצח ניכרת מעלתו הנצחית־המשיחית, כפי שמבואר[צח] שדווקא משיח יגלה את מעלתן של הודאה ותמימות ("גלויבן", שמובנו גם אמונה, שרש ההוד ברדל"א[צט], וד"ל).

צא. הקדמת תקו"ז יג, ב; קהלת יעקב ערך 'כיור וכנו'.

צב. זהר ח"ג רמג, א; תקו"ז תקון סט (קד, ב).

צג. איכה א, יג.

צד. כמבואר בד"ה "ענין שבת הגדול" לר"ה מפאריטש – נלמד בשבת צו (ער"פ) תשפ"ה – ובכ"ד בדא"ח.

צה. וראה במאמר "פרצוף הדעת" בשערי אהבה ורצון ש"הכרעת הדעת" בנצח.

צו. שמואל־א טו, כט.

צז. כאן ההתכללות ניכרת במיוחד, שהרי רבי יהושע ורבי אליעזר הם בבחינת ימין ושמאל (כעין בית הלל ובית שמאי, כידוע שרבי אליעזר הוא "שמותי"), ולכן רבי יהושע הוא בבחינת "איש [ימין] מזריע תחלה יולדת נקבה [שמאל]" ורבי אליעזר הוא בבחינת "אשה [שמאל] מזרעת תחלה יולדת זכר [ימין]" ותכלית ההתכללות היא לגלות שהכל נכלל בימין – 'איש [ימין] מזריע תחלה יולדת זכר [ימין, אשה שהיא בבחינת איש עוד יותר מהאיש עצמו', ודוק].

צח. לוח "היום יום" ה' טבת.

צט. ראה המשך "בשעה שהקדימו" תער"ב פרקים קכב–קכג, ובכ"ד בדא"ח.

עד כה הוסבר ששתי המחלוקות של רבי אליעזר ורבי יהושע ביחס לתשובה תלויות זו בזו – אם הגאולה תלויה בתשובה אזי "בתשרי עתידין להגאל" ואם הגאולה תבוא מלמעלה בלי תלות בהתעוררות שלנו אזי "בניסן עתידין להגאל". ובכל זאת, ההכרעה בשתי המחלוקות היא הפוכה – מחד מקובל ש"בניסן עתידין להגאל" ולאידך נפסקה ההלכה ברמב"ם ש"אין ישראל נגאלין אלא בתשובה". התיווך בין שני הפסקים הללו הוא הנושא העיקרי של המאמר.

כהקדמה לביאור אומר הרבי שהאמור בתניא שכל הגילויים לעתיד לבוא תלויים במעשינו ועבודתנו בזמן הגלות הוא הן לשיטת רבי אליעזר (שתולה את הגאולה בעבודתנו שלנו) והן לשיטת רבי יהושע (שתולה את הגאולה בגילוי מלמעלה). הדבר תלוי לאבן־יסוד בהתייחסות של הרבי לגאולה, התלויה בהמשכת ה־א לתוך ה־גולה[ק]. אם הגולה היתה רע בעצם, לא היה אפשר להפוך אותה על ידי הכנסת ה־א לתוכה, אבל אם מבינים שהגולה כוללת את העבודה שלנו בתוכה – שיש בה אפילו מעלה ביחס לעבודה בזמן הבית[קא], מצד מסירות הנפש שנדרשת בה וכו' – מובן שהיא חומר־הגלם של הגאולה. הגישה הזו מתאימה ודאי לדברי רבי אליעזר, שהגאולה תלויה בתשובה ועבודה שלנו, אבל כיצד היא תתפרש לדעת רבי יהושע? לשיטתו, מעשינו ועבודתנו בזמן הגלות – עם כל מסירות הנפש – אינם פועלים את הגילויים שלעתיד לבוא מצד עצמם, אלא משום שיש בהם "הכח דהגילוי מלמעלה", כפי שיתבאר באריכות בפרקים הבאים. בעבודת "בכל מאדך" שלנו, המאפיינת את הגלות (כאשר "בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד"[קב]), מתגלה ה"מאד" של ה'[קג], כוחו האין־סופי המתגלה בגאולה. באותו אופן, גם התשובה שמביאה לגאולה – לשיטת רבי יהושע – איננה תשובה במובנה הרגיל, אתערותא דלתתא המעוררת אתערותא

ק. שיחת פרשת אחרי מות־קדשים ופרשת אמור תשנ"א. מבואר באריכות במאמר "מגולה לגאולה" בספר מודעות טבעית.

קא. ראה לוח "היום יום" ג' מנ"א; מאמר ד"ה "ואתה תצוה" תשמ"א ס"ד; מודעות טבעית מאמר "מגולה לגאולה" פ"ב ופ"ח.

קב. ברכות פ"ט מ"ה.

קג. תו"א לט, ד. ובכ"מ.

דלעילא, אלא תשובה מיוחדת שיש בה כח הגילוי מלמעלה – תשובה של ניסן (א ניסן׳דיגע תשובה, שעניינה יתבאר באריכות), שמגלה את הכח של ה׳ להביא לנו את הגאולה ממקום שאין אתערותא דלתתא מגיע לשם כלל.

עניינה של תשובה זו יתבאר באריכות בהמשך[קד], אבל כהטעמה ראשונה (לפי הסגנון בסיום פרק זה): כאשר בתשובה שלי אני בא אל ה׳ ואומר לו ׳אני מלוכלך, בשפל המדרגה, אבל אתה כל־יכול ולכן יכול לגאול אותי גם במצבי שלי, ״באשר הוא שם״[קה], ללא כל מונע׳ – זו תשובה המגלה את יכולת ה׳ לגאול אותנו באתערותא דלעילא ללא אתערותא דלתתא, בחסד חנם[קו], ״חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו״.

קד. ראה הביאור הנוסף לפרק ז.

קה. בראשית כא, יז.

קו. חנם הוא גם לשון חן, כפי המבואר (אג״ק אדמו״ר מוהריי״צ ח״ח אגרת ב׳קס״ו) שאתערותא דלעילא שאינה תלויה באתערותא דלתתא באה על בסיס של מציאת חן (כמתנה – בניגוד לשכר, המתנה ניתנת למי שמוצא חן). השפלות שבתשובה המתוארת בפנים היא בבחינת השפלות הנושאת חן, כעולה מהקש הפסוקים ״שפל רוח יתמך כבוד״ (משלי כט, כג) ו״אשת חן תתמך כבוד״ (שם יא, טז), כנודע (ראה הקדמת שכינה ביניהם אות ב; סוד ה׳ ליראיו ש״א פל״א; רוחו של משיח עמ׳ כח. ובכ״מ).

פרק ד

ד) **ויבן** זה ע"פ מה דאיתא במדרש[33] משל למלך כו' לא זו מחבבה[34] עד שקראה בתי כו' לא זו מחבבה עד שקראה אחותי כו' לא זו מחבבה עד שקראה אמי, ומבואר בהדרושים[35], דג' ענינים אלה (בתי אחותי אמי) הם כנגד ג' רגלים. דביציאת מצרים (פסח) שאז היו ישראל במצב דערום וערי'[36] והגאולה היתה ע"י הגילוי מלמעלה, נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו וגאלם[37], נקראו בשם בתי, דבת היא בחי' מקבל, שאין לו משל עצמו כלום והוא רק מקבל זה שנותנים לו מלמעלה. ובמתן תורה (שבועות) נק' בשם אחותי, דע"י התורה נעשים אחים ורעים להקב"ה. ובכללות הוא, שע"י התורה נעשים ישראל חד עם הקב"ה [כידוע בפירוש המאמר[38] ישראל אורייתא וקוב"ה כולא חד, דע"י שישראל הם חד עם אורייתא עי"ז הם נעשים חד עם קוב"ה]. וע"י התשובה (שלמעלה מתורה) נק' בשם אמי, שהם משפיעים כביכול בהקב"ה. כמ"ש[39] צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו ואיתא במשנה[40] דיום חתונתו הוא יום הכפורים, דע"י התשובה דיוהכ"פ (דביוהכ"פ הוא

33. שמו"ר ס"פ פקודי. שהש"ר ספ"ג.
34. כ"ה הלשון בתו"א מקץ לו, א. ובאוה"ת בא שם ע' רנח. ובכ"מ.
35. ד"ה החודש באוה"ת שם (ע' רנח. שם ע' רסג. שם כרך ח ע' ב'תתקטז ואילך). ד"ה זה תרנ"ד ועטר"ת שם.
36. יחזקאל טז, ז. וראה מכילתא (הובא בפרש"י) עה"פ בא יב, ו.
37. הגש"פ פיסקא "ויוציאנו" ופיסקא "מצה זו".
38. ראה זח"ג עג, א.
39. שה"ש ג, יא.
40. תענית כו, ב ובפרש"י שם.

שלימות התשובה[41]), מעטרת כנס"י עטרה להקב"ה. וכיון שהגילוי דהתשובה והכפרה דיוהכ"פ הוא בחג הסוכות[42], לכן עיקר הענין דאמי הוא בסוכות. ומבואר בהדרושים[43], דזה שגאולה העתידה תהי' בניסן, אף שניסן הוא בחי' בתי (למטה מאחותי ואמי), הוא, כי המעלה דאחותי ואמי קשורה עם מציאותו של האדם העובד (שע"י העבודה שלו נעשה אח להקב"ה, ויתירה מזו שהוא משפיע כביכול להקב"ה). ולכן, ע"י העבודה דאחותי ואמי הוא מגיע (ונעשה אח ואם) רק לדרגת האור ששייך להשתלשלות (מציאות האדם)[44]. והמעלה דבתי (שאין לו משל עצמו כלום והוא רק מקבל מלמעלה) היא בענין הביטול. ועי"ז הוא מגיע בעצמות אוא"ס[44]. וזהו שבניסן עתידין ליגאל, כי בגאולה העתידה יהי' גילוי עצמות אוא"ס, דגילוי זה הוא ע"י הביטול [דזהו שבמשיח כתיב[45] עני ורוכב על חמור, עני דוקא], בחי' בתי.

41. ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ו: יום הכפורים כו' והוא קץ מחילה וסליחה לישראל.
42. ראה ד"ה לא היום ימים טובים לישראל גו' ה'תשל"ה ס"א. וש"נ.
43. ד"ה החודש באוה"ת שם (ע' רס. שם ע' רסד). ד"ה זה תרנ"ד ועטר"ת שם.
44. ראה עד"ז ד"ה ואשה אחת גו' ה'תשמ"ו ס"ג.
45. זכרי' ט, ט. סנהדרין צח, א.

מעלת "בתי"

כדי להסביר את המעלה המיוחדת של תשובת־ניסן שתביא את הגאולה האחרונה מובא ענין יסודי בחסידות:

המדרש מספר שרשב"י שאל את רבי אלעזר ברבי יוסי אם שמע מאביו את פירוש הפסוק "בעטרה שעטרה לו אמו". רבי אלעזר ברבי יוסי השיב לו את הביאור המפורסם "לא זז מחבבה עד שקראה בתי... לא זז מחבבה עד שקראה אחותי... לא זז מחבבה עד שקראה אמי", וכששמע רשב"י את הדברים נשקו על ראשו ואמר "אלולי לא באתי לעולם אלא לשמוע דבר זה דיי"[קז].

קז. תנחומא (בובר) פקודי ח (ובשינויים קלים בבמדבר רבה יב, ח ובפסיקתא דרב כהנא א, ג).

את שלש המדרגות בתי־אחותי־אמי מקבילים בדרושי החסידות לשלשת הרגלים, הזמנים בהם עולים לרגל, לראות ולהראות לפני האדון ה׳ בבית המקדש:

״בניסן נגאלו״ באתערותא דלעילא מצד ה׳, ״דודי לי״, כשעם ישראל הוא רק בבחינת בת־מקבל (המלכות כפי שהיא בבחינת האות דלת, ״דלית לה מגרמה כלום״[קח]), ״והימים האלה נזכרים ונעשים״[קט] בכל שנה בחג הפסח. עבודת הבת, שהיא מקבלת בלבד, היא קבלת עול (המתחילה מקבלת העליונות של מי שנמצא שמעלי, היינו ההכרה־הדעת שהוא עולה עלי בכל מכל כל – יותר חכם ממני, יותר טוב ממני וכו׳ וכו׳).

אחרי מט ימי ספירת העמר, מגיעים לחג השבועות, ״זמן מתן תורתנו״, בו עם ישראל עולה למדרגת ״אחותי״, השייכת גם למזלו של החדש, מזל תאומים, ומומחשת בדמיון־שויון בין שני לוחות הברית. בלימוד התורה אנו יוצרים דו־שיח ׳שויוני׳ עם ה׳, כאשר מתחלה ״וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר״[קי], במגמה שאנחנו נאמר־נחזור אחרי הדבור שלו בדיבור ממילאי, ׳עס רעדט זיך׳, ״תען לשוני אמרתך״[קיא], ״כעונה אחר האומר״[קיב], ולאידך גיסא ״כל היושב ושונה הקב״ה קורא ושונה כנגדו״[קיג]. בעצם, אפשר לומר שהקב״ה נותן את התורה כדי שתהיה לו חברותא עם ישראל (**חברותא של איש־אשה** – יחוד קוב״ה ושכינתיה – שהרי ״האשה הטובה [׳אשת חבר׳] היא החבר הטוב״[קיד]). על לימוד בלי חברותא נאמר[קטו] ״**חרב** אל הבדים ונואלו״[קטז] והמציאות המתוקנת היא

קח. ראה זהר ח״א קפא, א; רמט, ב; ח״ב ריח, ב; ע״ח ש״ו פ״ה.
קט. אסתר ט, כח.
קי. שמות כ, א.
קיא. תהלים קיט, קעב.
קיב. תו״א סז, ב. לקו״ת שמע״צ פג, ג–ד (ובכ״ד).
קיג. עפ״י תנדב״א פי״ח.
קיד. משלי ישראל תקפח.
קטו. ברכות סג, ב.
קטז. ירמיה נ, לו.

חיבור (**חבר**) של שני בדי ערבות (תיקון ל״לא טוב היות האדם לבדו״[קיז]). הערבות – לשון ערבוּת, ״כל ישראל ערבים זה לזה״[קיח] – נקראות בארמית אחוונא[קיט], לשון אחוה[קכ], ״אחותי״ (והן סוד נצח והוד, כדלקמן). בלימוד תורה אנו נעשים ״למודי הוי׳״[קכא] (כינוי נוסף לנצח והוד[קכב]) – לומדים את ה׳ ומשתתפים־מתאחים אתו. האחוה מביאה לאיחוד מוחלט – ״על ידי התורה נעשים ישראל חד עם הקב״ה״ – והמלה ״אח״ מופיעה פעם אחת בתנ״ך[קכג] כקיצור של ׳אחד׳.

למעלה גם מהאחדות של מתן תורה, יש מדרגה בה כנסת ישראל עולה להיות ״אשת חיל עטרת בעלה״[קכד], כשהחתן קורא לה ״אמי״ – היא נותנת עטרה בראשו, ״בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו״, ובעצם היא־היא העטרה שמעליו. מדרגה זו היא מדרגת התשובה, שלמעלה מהתורה, וגם כשנאמר ״ביום חתונתו׳ זה מתן תורה״ הכוונה למתן־תורה של בעלי תשובה, נתינת הלוחות השניים ביום הכיפורים. המעלה הזו של יום כיפור, שמכוסה בתחלת תשרי, מתגלה בסוכות – ״בכסה ליום חגנו״[קכה] – ״זמן שמחתנו״ (כאשר השמחה ההיא פנימיות הבינה, ״אם הבנים שמחה״[קכו]), בו מאירים ״מקיפין דאמא״[קכז], מדרגת ״אמי״.

אם כן, יש כאן שלש עבודות – קבלת־עול (״בתי״), תורה (״אחותי״) ותשובה (״אמי״). בפשטות, בתי־אחותי־אמי הן כנגד מלכות (שלמטה מהז״א־החתן), תפארת (כשהיא שוה בקומתה לז״א־חתן) ובינה (אמא, שלמעלה מהז״א־

קיז. בראשית ב, יח (וראה בהערה קכ).

קיח. תנדבא״ר פי״א.

קיט. שבת כ, א וברש״י.

קכ. ראה סידור עם דא״ח שער הלולב רסב, ג (ורמז: אחוה נוטריקון אדם־חוה).

קכא. ישעיה נד, יג.

קכב. זהר חדש (מרגליות) כז, ב; תקו״ז תקון כא (נו, ב); קהלת יעקב ערך ׳למודי ה״׳.

קכג. יחזקאל יח, י כפירוש הרד״ק.

קכד. משלי יב, ד.

קכה. תהלים פא, ד. וראה סדור עם דא״ח ד״ה ״תקעו בחדש שופר״ (רלה, ב) ולקו״ת ר״ה נד, ד.

קכו. תהלים קיג, ט.

קכז. שעה״כ דרושי חה״ס ג; פע״ח שער חה״ס פ״ג.

החתן)[קכח] – שסימנן **בתם**, כנודע[קכט]. אמנם, אפשר גם ׳לצמצם׳ את הכל לספירות התחתונות־הגלויות (משני השלישים התחתונים־הגלויים של התפארת), מתאים למה שיתבאר כאן שבכל המדרגות הללו יש עדיין מודעות עצמית[קל]: קבלת־העול של בתי אכן שייכת למלכות (המקבלת מהיסוד שמעליה[קלא]); החברותא השויונית בלימוד התורה שייכת לנצח והוד, המתאחדים כ״תרין פלגי גופא״[קלב] (״רגל ישרה״[קלג] אחת), כאשר ״איהו בנצח״ ו״איהי בהוד״[קלד] נפגשים בקומה אחת שוה; התשובה במקור אכן שייכת לבינה, אבל ״יסוד אמא קצר ומסתיים בתפארת ז״א״[קלה], וכאן היינו העליה לתפארת.

בדרך כלל, ברוב הספרים שמביאים את דברי המדרש[קלו], מסתפקים בשלש המדרגות המפורטות במדרש, וממילא מבינים שהגאולה האמתית והשלמה היא המדרגה של ״אמי״, המצב של ״אשת חיל עטרת בעלה״. אבל בדא״ח מבואר בכל מקום[קלז] – כתוספת גמורה ביחס לפשט המדרש – שיש מדרגה נוספת,

---

קכח. על שינויי העמידה – מטה־מול־מעלה שלנו (כנסת ישראל) מול מעלה־מול־מטה של ה׳ – ראה באריכות מעין גנים ח״ד פרשת נשא (על יסוד דברי הכלי יקר על ברכת כהנים). בפסח חשים שה׳ מעלי, גואל ומגן עלינו כאב על בתו; בשבועות אנו עומדים מול ה׳ (בסוד גילוי הכתר – **כתר** אותיות דעשרת הדברות – דווקא ממול, ראה מאמר השפלות והשמחה פנ״ה בהגהה עפ״י רזא דאתוון ריש אות כ); בשבועות אנו יושבים בסוכה, עד עשרים אמה, ורואים את עצמנו משתקפים בסכך (״מקיפין דאמא״), ומשקיפים מלמעלה על עצמנו היושבים בסוכה, ועל ידי קיום המצוה מתייחדים־מזדהים לגמרי עם הקב״ה שמתחתינו, כביכול (בסוד ״ומתחת זרֹעֹת עולם״), וד״ל.

קכט. ראה אמת ליעקב מערכת עץ החיים אות ל. ובכ״מ.

קל. ראה מודעות טבעית מאמר ״בכל לבי דרשתיך״ פ״ב ובביאור ״עץ החיים ועץ הדעת״ שם.

קלא. וראה עוד לקמן בביאור פ״ה

קלב. זהר ח״ג רלו, א (ברע״מ); ע״ח שכ״ז פ״א.

קלג. יחזקאל א, ז.

קלד. ע״פ תקו״ז תקון יג (כח, ב־כט, א). וראה ע״ח שער הכללים פ״א; ע״ח של״ו פ״ח; שעה״כ שער חנוכה דרוש א; מבו״ש שער ג ח״א פ״ב.

קלה. ע״ח שער הכללים פרקים י־יא. ובכ״מ.

קלו. ראה לדוגמה אוצרות יוסף (להר״י ענגיל) מאמר דוד סצ״ד; אמרי אמת ר״ה תרפ״ה. ובכ״מ.

קלז. החל מתו״א מקץ ד״ה ״רני ושמחי״ לו, ד.

רביעית, שדווקא היא המופיעה בגאולה: עוד מדרגה עליונה של בת, עליה נאמר לעתיד לבוא "רני ושמחי בת ציון"[קלח].

בקריאה בפרק הזה אפשר לחשוב שהכוונה לחזור ל"בתי" הראשונה, אבל בפרק הבא מדויק – כמו שכתוב בכל הדרושים – שהכוונה למדרגה עליונה של "בתי", שביחס לעליה של מלכות־תפארת־בינה הנ"ל היא עליה לחכמה. פנימיות החכמה היא בטול, והיא שרש השפלות שבפנימיות המלכות, "והייתי שפל בעיני"[קלט] של דוד המלך, הבת התחתונה. בשלש המדרגות של בתי־אחותי־אמי מורגשת מציאותו של העובד – ודאי במדרגות "אחותי" ו"אמי", בהן נכרת מעלתן המיוחדת כשוה לחתן או אפילו כמשפיעה לו, אבל גם במדרגת "בתי" התחתונה, בה המקבל מרגיש את עצמו כמקבל חסר ונזקק שצריך לקבל עול (כידוע[קמ] ששפלות היא מודעות עצמית מפוכחת, ולא העדר מודעות עצמית, כמו הבטול). עבודה בה מורגשת מציאותו של העובד מגיעה רק לאורות שהם בסדר השתלשלות (או, בניסוח הפוך, בסדר השתלשלות – שהוא מציאות האדם – תתכן מציאות היש). לעומת זאת, המעלה של מדרגת "בתי" העליונה היא הבטול המוחלט, ש"מגיע לעצמות אוא"ס ב"ה" (אכן, לשפלות שבפנימיות המלכות השרש הגבוה ביותר – שרש המלכות ברדל"א[קמא], האמונה הפשוטה, ואף ב"חביון עז העצמות"[קמב] שבו – הבטול של "בתי" העליונה שייך למשיח, אבל שרש השפלות מתגלה בתחית המתים, "הקיצו ורננו שוכני עפר [מדת

קלח. זכריה ב, יד. החדשים של שלשת הרגלים – ניסן ("בתי"), סיון ("אחותי"), תשרי ("אמי") – הם החדש הראשון, השלישי והשביעי, שלשת מספרי ברית הראשונים. המספר הבא בסדרת מספרי הברית הוא 13 (**אחד**), שבחדשי השנה היינו חזרה שוב לחדש ניסן, למדרגת "בתי" עליונה יותר!

קלט. שמואל־ב ו, כב.

קמ. לב לדעת מאמר "פרק בעבודת ה'" ביאור ג.

קמא. ראה ע"ח שי"ג פ"ב; סוד ישרים למוהרי"ח ח"ג שאלה י; לקו"ת חקת נח, ב; סה"מ עטר"ת עמ' סג ואילך. וראה ד"ה "זה היום" תשמ"א פ"ט ואילך.

קמב. שער מאמרי רשב"י פירוש ספרא דצניעותא פ"א, ע"פ חבקוק ג, ד.

השפלות[קמג]״[קמד], כאשר יתגלה שהיש הנברא משקף את היש האמתי[קמה], יותר מכל בטול, ודוק).

הבטול הזה הוא מעלתו של משיח בן דוד[קמו], שהוא נשמת משה בגוף דוד[קמז], בטול בתוך שפלות (״בתי״ העליונה בתוך ״בתי״ התחתונה). על שם מעלה זו נאמר במשיח שהוא ״עני ורֹכב על חמור״ (הפשט של **עני** הוא שפלות, אבל שרשו בעין החכמה, ״עין בעין יראו״[קמח]). לכאורה, הגמרא אומרת בפירוש ש״זכו ׳וארו עם ענני שמיא׳, לא זכו ׳עני ורֹכב על חמור׳״[קמט], אך במקום אחר[קנ] הרבי מסביר שיש מעלה ב״עני ורֹכב על חמור״ גם על ״וארו עם ענני שמיא״, אפשרות שכלל לא מוזכרת כאן. שרש ה״לא זכו״ הוא בעצם נקודת החכמה (בעוד ״וארו עם ענני שמיא״ שייך לבחינת ״אמי״, בינה, בחכמה מורגש ש״הן בקדֹשיו לא יאמין ושמים [צדיקים גמורים] לא זכו בעיניו״[קנא]). ההכרה של יהודי ש״לא זכו״ – לא זכיתי, ואף פעם לא אזכה, לא תהיה לי הזכות – היא־היא שרש משיח בן דוד (בעוד שמי שעדיין חולם שאי־פעם תהיה לו זכות, שעם ישראל יהיה במצב של

קמג. ראה סוטה ה, א (״שכבי בעפר לא נאמר אלא ׳שכני עפר׳, מי שנעשה שכן לעפר בחייו״).

קמד. ישעיה כו, יט.

קמה. ביאורי הזהר אדמו״ר האמצעי פרשת בשלח ד״ה ״עוד י״ל״ (מג, ג); סה״מ תרס״א עמ׳ קצא ואילך; המשך תער״ב ח״ב עמ׳ א׳קמד־ה.

קמו. ההסבר השגור שמדרגת ״אמי״ היא המדרגה העליונה, של הגאולה, מתאימה למשיח בן יוסף, ששרשו במוחין דאמא, לעומת משיח בן דוד ששרשו במוחין דאבא (ראה ד״ה ״הרכבת אנוש לראשנו״ – נדפס ונתבאר במגיד מראשית אחרית – ובנסמן שם), ולכן הוא נזקק לעבודת ״בתי״ העליונה.

קמז. המגיד ממעזריטש מבאר (מגיד דבריו ליעקב אות קסו; אור תורה אות קצד) ששתי אותיות ה־דלת של **דוד** היינו שתי מדרגות בטול (״דלית ליה מגרמיה כלום״) – בטול־צמצום המשפיע אל המקבל ובטול המקבל אל המשפיע – וכאן היינו ״בתי״ העליונה ו״בתי״ התחתונה, ובאמצע המדרגות שיש בהן מציאות, ״אחותי״ ו״אמי״, ודוק.

קמח. ישעיה נב, ח.

קמט. סנהדרין צח, א.

קנ. לקו״ש ח״א עמ׳ 73־70. וראה רוחו של משיח מאמר ״אשתו כגופו בדור הגאולה״; סוד ה׳ ליראיו ש״א פי״ט. ובכ״מ.

קנא. איוב טו, טו.

״זכו ׳אחישנה׳״, יכול לכל היותר להגיע למדרגת משיח בן יוסף[קנב], כולי האי ואולי). כלומר, ה״חותם שוקע״ של בטול הבת העליונה הוא הכלי לגילוי העצמי של משיח.

קנב. כנ״ל הערה קמו (מתאים למבואר – ראה סוד ה' ליראיו ש״א פי״ט הערה כו; מעין גנים ח״א מאמר ״כיונים אל ארבותיהם״ פ״ב ועוד – שבעוד בחכמה, שרש האורות־״חיוהי״, יש בטול הרי שבבינה, שרש הכלים־״גרמוהי״, יש זכוך, ״זכו״). עוד על המדרגות השונות ועל המעלה הגדולה ב״לא זכו ׳בעתה׳״ ראה באריכות בספר בעתה אחישנה.

פרק ה

ה) **ויש** לומר, שמהטעמים על זה שהגילויים דלע"ל תלויים במעשינו ועבודתינו בזמן הגלות דוקא, הוא, כי ענין הביטול הוא בעיקר בהעבודה שבזמן הגלות. וכמבואר במק"א[46], דבהעבודה שבזמן הבית, מכיון שהי' אז השגת אלקות ובעלותם לרגל גם ראי' באלקות[47], היתה נרגשת גם מציאותו של האדם המשיג והרואה, ובזמן הגלות, ובפרט בדרא דעקבתא דמשיחא, העבודה היא בביטול, לא מצד מציאותו של האדם ורק מצד האלקות.

ויש לומר, דהכח שישנו בדורות אלו לעמוד בכל הנסיונות שלא היו (כ"כ) בדורות הקודמים, כולל הנסיון דאל יבוש מפני המלעיגים[48] שהוא נסיון גדול ביותר[49], הוא, כי כשהאדם עומד בנסיון ע"י שמגביר הכחות שלו, כיון שכחותיו הם במדידה והגבלה, ישנם דברים שאין ביכלתו להתגבר עליהם, משא"כ בדרא דעקבתא דמשיחא, שהעבודה היא בבחי' בת, לא מצד הכחות שיש לו אלא מצד ביטולו לאלקות, הרי מובן, שלגבי אלקות אין שום הגבלות. ויש לומר, דענין זה (המעלה דבחינת בת שבזמן הגלות) מרומז בזה שמבואר בהדרושים (הובאו לעיל) שג' הענינים דבתי אחותי ואמי הם כנגד ג' רגלים. שהסדר בג' ענינים אלה שבתי הוא למטה מאחותי ואמי, הוא כמו שהם כנגד ג' רגלים, זמן הבית. אבל בחי' בתי שבזמן הגלות,

46. לקו"ש ח"ט ע' 73 ואילך, ובהערות שם.
47. ראה ד"ה ונחה עליו רוח הוי' גו' ה'תשכ"ה ס"ב. וש"נ.
48. רמ"א או"ח בתחלתו.
49. ראה סד"ה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ה'תשל"ט, ובהנסמן שם.

שהוא הביטול שמצד עצם הנשמה, אינה בכלל ג' ענינים אלה[50] והיא למעלה מהם.

50. ועפ"ז יומתק לשון המדרש שבהערה 33 "למלך שהיתה לו בת יחידה" והי' מחבבה בג' הלשונות בתי אחותי אמי, דזה "שהיתה לו בת יחידה" הוא לפני שחבבה בג' הלשונות. ויש לומר, שהלשון "בת יחידה" רומז על בחינת יחידה.

מעלת העבודה בגלות

בשלשת הרגלים, שכנגד המדרגות בתי־אחותי־אמי, עולים לראות ולהראות רק בזמן הבית, אבל הגילויים שלעתיד לבוא תלויים במעשינו ועבודתנו בזמן הגלות, בה "אותותינו לא ראינו"[קנג], "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא"[קנד] – אני לא מקבל בגלוי מה' ("בתי" התחתונה), לא אח שלו ("אחותי") וודאי לא משפיע שלו ("אמי"). אני 'גארנישט מיט נישט', בבחינת "לא זכו" (בשפלות עצומה – עד כדי מיאוס בחיים[קנה] – של גלות, גלות השכינה וגלות של כל אחד ואחת). לכן, דווקא בגלות מגיעים לבטול המוחלט, עבודה שאינה מצד מציאות האדם, אלא מצד האלקות (החויה שאנו "שארית ישראל"[קנו], שיריים שנותרו אחרי שאבדו כל המעלות שלנו, מגלה את ה'שיריים' האלקיים שלמעלה מסדר השתלשלות[קנז], עליהם נאמר "תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר"[קנח]). מציאות האדם היא השכל שלו (לכן הבינה, שהיא 'יש' ו'שכל', נקראת "ראשית המציאות"[קנט]). לעומת

קנג. תהלים עד, ט.

קנד. דברים לא, יח.

קנה. ראה לדוגמה דרך חיים שער התפילה פפ"ט. ובכ"מ. ראה גם אור תורה רטו שנלמד בשיעור א' ניסן (טרם פורסם).

קנו. ירמיה ו, ט; לא, ז; יחזקאל ט, ח; יא, יג; מיכה ב, יב; צפניה ג, יג; דברי הימים־ב לד, ט.

קנז. לקו"ת ס"פ מסעי צו, ב.

קנח. בראשית רבה סא, א.

קנט. ראה ד"ה "ציון" תרס"ב (סה"מ תרס"ב עמ' שנו); ד"ה "שובה" תרפ"ו (סה"מ תרפ"ו עמ' ל). סוד ה' ליראיו ש"ב פ"א. שיעורים בסוד ה' ח"ג עמ' קסג.

זאת, האמונה אינה שכל כלל (עד שאפשר לומר שהיא הפך השכל)[קס] – האמונה היא הכח המיוחד של הנפש האלקית, ירושה לנו מאבותינו, החל מאברהם אבינו "ראש כל המאמינים"[קסא] (שאחרי שחקר עד מקום שיד שכלו מגעת[קסב] זכה לאמונה כמתנה־צדקה מלמעלה, "והאמן בהוי' ויחשבה לו צדקה"[קסג]). האמונה הפשוטה מתלבשת בחכמה שבנפש האלקית[קסד], מדרגת "בתי" העליונה, המקום של גילוי "אחד האמת"[קסה]. הגילוי הזה, שמצד האלקות (ולא מצד העובד) הוא־הוא הגאולה העתידה, שתהיה למעלה מבית המקדש הראשון והשני (בהם חגגו את שלשת הרגלים בעבודה שבאה מצדנו, כנ"ל).

עבודת האדם מצד עצמו היא מוגבלת – אפילו עבודת "בכל מאדך", למעלה ממדידה והגבלה, היא "מאדך" שלך (למעלה מהמדידות וההגבלות שלך, אך עדיין בגבול ומדה ביחס לעבודה אחרת)[קסו]. רק גילוי האלקות מצד הבטול של הגלות – בטול כפוי, מצד קשיי המציאות (ולא כ'מדרגה' של העובד, לפי ציורו האישי) – הוא הנותן כח בלתי־מוגבל לעמידה בנסיונות הגלות, עד ליכולת לקיים את "הוי עז כנמר"[קסז] (ראשית הטושו"ע[קסח]) ולהתגבר על המלעיגים החיצוניים והפנימיים, אויבי ישראל מבחוץ וקליפת **עמלק**, **הספק**[קסט] שמכרסם באדם מבפנים ביחס לעבודתו. העבודה בבטול בגלות – כשהאדם מצד עצמו "לית ליה מגרמיה כלום", והוא רק מקבל של הכח האלקי מלמעלה – היא הנותנת כח לצלוח את קשיי הגלות ובזכותה זוכים לגילויים של הגאולה האמתית והשלמה

קס. ראה חנה אריאל תולדות (עמ' קלד); ויצא (עמ' קפח); ויקהל (עמ' תנב). ועוד.
קסא. שמות רבה כג, ה (ע"פ שה"ש ד, ח).
קסב. ראה רמב"ם הלכות ע"ז פ"א ה"ג.
קסג. בראשית טו, ו.
קסד. תניא פי"ט.
קסה. שם פל"ה בהגהה. ראה פלה"ר ד"ה "ואשה אחת" פ"ז (סא, ד).
קסו. תו"א לט, ד.
קסז. אבות פ"ה מ"כ.
קסח. שו"ע או"ח א, א.
קסט. הוספות לכש"ט (קה"ת, הוצאה שלישית) אות קיח.

לעתיד לבוא. תכלית כל צרות הגלות, ה״י, היא להביא אותנו למצב כזה – שנהיה כה בטלים עד שנהיה כלים ראויים לגילוי העצמות, הגילוי של משיח.

בסגנון נוסף (שמתאים למה שיתבאר עוד לקמן): העבודה בזמנים של גילוי היא עבודה של פרט, כל אחד לפי מעלתו וציורו שלו. לעומת זאת, העבודה אליה מגיעים בגלות ומכחה זוכים לגאולה היא עבודה של כלל, כאשר האדם מאבד את ה׳ציור׳ שלו ומתגלה בו האמונה הפשוטה שהיא ירושה מהאבות (ירושה לה שותפים כל ישראל) – גילוי עצם נקודת היהדות, ה״חלק אלוה ממעל ממש״[קע] שבו (וממילא כל העבודה היא רק מצד האלקות המתגלה באדם). זו מדרגת ״בתי״ כמו שהיא מושרשת ב״אב אחד לכולנה״[קעא], ואי אפשר להגיע אליה כל עוד נשארים במציאות של פרט.

ביאור: מגדלות לקטנות ומקטנות לגדלות

לפי האריז״ל[קעב] סדר ההתפתחות מקטנות לגדלות מורכב מארבעה שלבים: קטנות א׳, גדלות א׳, קטנות ב׳ (שהיא מעין עיבור שני) וגדלות ב׳[קעג]. בחסידות מוסבר[קעד] שבעבודת ה׳ הפנימית ארבעת השלבים הם אמונה־השגת המציאות־בטחון־ראית המהות. אמנם, כאן נראה שיש סדר הפוך – בזמן הבית זכינו לראית אלקות של תכלית הגדלות ואילו בגלות חזרנו לאמונה הפשוטה של תכלית הקטנות, ללא כל השגה וודאי ללא ראית אלקות (בסוד ״אֹתותינו לא ראינו [ראיה של גדלות שני] ואין אתנו יודע עד מה [השגה של גדלות ראשון]״).

כשמדייקים, הסדר מופיע כאן בשלמות אך למפרע: בבית ראשון נראתה השכינה בבית המקדש בראית המהות – גדלות ב׳; אחר כך נפלנו לקטנות של גלות בבל, אך היתה זו גלות של שבעים שנה בלבד, כולל רשימו של הגדלות שקדמה לה

קע. תניא פ״ב (ומופיע כן בשפע טל, הקדמה בן מאה שנה). ע״פ איוב לא, ב.

קעא. תניא פל״ב.

קעב. דרושי פסח וספיה״ע בשעה״כ ופע״ח.

קעג. נתבאר באריכות גם בסדרת שיעורים החל מל״ג בעומר תשפ״ה.

קעד. לב לדעת מאמר ״אמונה ובטחון״ פ״ו (ע״פ דרך מצותיך מצות השבתת חמץ, ועוד). ובכ״מ.

(שהרי בכל משך הגלות, ואף בראשית ימי בית שני, היו עמנו זקנים שעוד זכרו את תפארתו של הבית הראשון[קעה]) וכולל בטחון בהבטחת ה׳ לקץ הקצוב – מצב של קטנות ב׳; בבית שני לא היה גילוי שכינה (בראיה), כמו בבית ראשון[קעו], אבל היתה השגת אלקות[קעז] – גדלות א׳; אחרי חורבן בית שני נפלנו לגלות ארוכה־ארוכה, שקצה נעלם מאתנו[קעח] וכבר נשכח מאתנו לחלוטין רושם המקדש, ואין לנו שיור חוץ מהאמונה הפשוטה, קטנות א׳. ככל שמתקשרים למשיח צריך רק להתחזק עוד ועוד באמונה, במסירות נפש ללא שכל (׳אָן חכמות׳, כדברי התם ב״מעשה מחכם ותם״ של רבי נחמן מברסלב[קעט]).

הסדר המהופך הזה נועד לגלות את המעלה של תכלית הקטנות, מדרגת ״בתי״ המבוארת כאן, גם ביחס לגדלות הכי נעלית של זמן הבית. אמנם, נשאלת השאלה, לאיזו מדרגה ניתן להגיע בימות המשיח, כאשר יתקיים ״עין בעין יראו בשוב הוי׳ ציון״?

ראשית, יש לזכור שגם בתכלית הגדלות בבית ראשון, ראית האלקות היתה רק בבית המקדש לעולי הרגלים, בעוד בשאר ארץ ישראל היתה רק השגת אלקות (מכח ״אוירא דארץ ישראל מחכים״[קפ]). לעומת זאת, לעתיד לבוא, כאשר ״עין בעין יראו וגו׳״, הגילוי יהיה בעולם כולו (ולא רק למי שבמדרגת עולי הרגלים מישראל, אלא יתקיים ״וראו כל בשר יחדו כי פי הוי׳ דבר״[קפא]) ועולמי־תמידי

קעה. עזרא ג, יב.

קעו. יומא כא, ב.

קעז. וראה תניא פנ״ג על אופן השראת השכינה בקדש הקדשים בבית שני, ודוק.

קעח. יומא ט, ב.

קעט. בחב״ד אהבת התמימות ודחית החכם אפיינה את הרבי הרש״ב, מייסד תומכי תמימים שהדגיש בעיקר את מדת התמימות (וראה באריכות שיעור כ׳ מרחשון תשע״ד) ורגיל היה ׳לבטש׳ את הבן החכם בליל הסדר, החג של ״בתי״ (ראה שיחת סדר הראשון דחה״פ תש״ב סעיפים ט־י).

קפ. ב״ב קנח, ב.

קפא. ישעיה מ, ה.

(לא רק ברגלים או בשבתות) – יראו במוחש ש"לית אתר פנוי מיניה"[קפב]. בית המקדש יתפשט בכל ירושלים, ירושלים בכל ארץ ישראל וארץ ישראל בכל העולם, ואז הגילוי של המקדש יופיע בכל מקום (כאשר הכח לכך הוא מציאות השכינה בחוץ לארץ בזמן הגלות – כמבואר בגמרא על מקום השכינה המשתנה בזמן הגלות[קפג] וכמסופר[קפד] על המצאות השכינה במעז'יבוז' בזמנו של הבעל שם טוב וכיו"ב – ובכלל עבודת "מאך דא ארץ ישראל"[קפה] בכל משך הגלות).

ראית המהות של זמן בית ראשון היא עדיין בתוך סדר והדרגה של הצמיחה מקטנות לגדלות, התפתחות שלפי כח האדם, והישות הקיימת בה גורמת בסופו של דבר לחורבן הבית. על כך בדיוק נאמר שמצבי הגאולה הקודמים לגאולה האחרונה הם בחינת נוקבא, היולדת שוב גלות, כנ"ל. לעומת זאת, ראית המהות העתידית חורגת לגמרי מהסדרים הללו – היא גילוי אלקות מצד המעלה, שאינו קצוב ואינו מוגבל. ובסגנון השגור אצל הרבי, כל הגילויים במשך כל הדורות הם גילויי אור אבל לעתיד לבוא יתגלה העצם – גילוי העצמות (היינו גילוי העלם האור העצמי שבבחינת יחיד, "יחיד הוא ויודע הכל"[קפו]).

קפב. תקו"ז תקון נז (צא, ב).

קפג. מגילה כט, א.

קפד. מילי דאבות מערכת רבי נחמן הורודענקא זי"ע אות ז.

קפה. מאמר אדמו"ר הצמח צדק. ראה אג"ק מוהריי"צ ח"א אגרת עדר, ומובא בכמה מכתבי הרבי.

קפו. מיוחס לרבי אברהם אבולעפיא. ראה סוד ה' ליראיו ש"ח.

פרק ו

ו) **ועפ"ז** יש לבאר התיווך דשני פסקי הדינים בנוגע להגאולה, שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה ושבניסן עתידין ליגאל, כי זה שישראל עושין תשובה בסוף גלותן [שבגלות עצמו, עיקר ההעלם וההסתר דהגלות הוא בסופו], הוא באופן שנרגש בהם, דזה שעושין תשובה הוא לא מצד ציור המציאות של האדם העושה תשובה[51] אלא מפני שהבטיחה תורה שבסוף הגלות יעשו תשובה. בחינת ניסן, בת, שאין לו משל עצמו כלום והוא מקבל מלמעלה]. והגם שהתשובה היא ברצונו ובבחירתו[52], וכלשון הרמב"ם שסוף ישראל לעשות תשובה, עשי' ועבודה דישראל [ודלא כההתעוררות תשובה הבאה ע"י הכרוזים שמלמעלה[53]], מ"מ עשיית התשובה דישראל שבסוף הגלות היא לא מצד הציור שלהם מצד עצמם, אלא מפני שהבטחת התורה פועלת עליהם שיעשו תשובה.

ויש לומר, דזהו מה שישראל עושין תשובה ומיד הן נגאלין, דכאשר עשיית התשובה היא מצד האדם עצמו (שהוא במצב וציור כזה ששייך לתשובה), הגם שתשובה בכלל היא באופן דדילוג[54] מ"מ יש בה איזה סדר והדרגה. דכיון שהאדם הוא מוגבל, גם בהדילוג שלו יש סדר[55]. שבתחלה

---

51. ובפרט, שגם האובדים והנדחים (ישע' כז, יג) יעשו תשובה.
52. ראה סה"מ ה'תש"ה ע' 49, דזה שהתשובה תהי' מלמעלה למטה לדעת ר"י "אין זה באתעדל"ע בלבד . . כי אם . . שיתעוררו מעצמם לעשות תשובה . . אך זה גופא יהי' ע"י התעוררות מלמעלה".
53. ראה לקו"ת במדבר ו, ג. ובכ"מ.
54. לקו"ת דרושים לשבת שובה סה, א. וראה בארוכה ד"ה שובה ישראל ה'תשל"ו.
55. ראה סה"מ ה'תש"ה שם ע' 48.

הוא בא לתשובה תתאה ואח"כ לתשובה עילאה[55] ועד שהוא נגאל לגמרי מהמצב (גלות) שהי' לפני התשובה. וזה שישראל עושין תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, הוא, לפי שעשיית תשובה זו היא באופן דבת (מצד הבטחת התורה), שהביטול דבת מגיע בעצמות אוא"ס שלמעלה מהשתלשלות (כנ"ל סעיף ה), ולכן, התשובה דבת היא למעלה מסדר והדרגה (למעלה גם מהסדר דדילוג).

הבטחת התורה

עיקר ההעלם וההסתר של הגלות הוא ב"עקבתא דעקבתא דמשיחא", "בסוף גלותן" ממש – מתוך הקשיים והנסיונות של סוף הגלות אנחנו מאבדים כל הרגשה של מציאות אישית, ודווקא אז מתגלה המעלה העליונה של "בתי", עליה אומר־מחדש הרמב"ם ש"כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן". בתשובה הזו, שבאה מצד הבטחת התורה[קפז], מורגש שהתשובה אינה מצד מציאותו־ציורו של האדם, אלא מצד הבטחת התורה. בתשובה של תשרי מורגש שהאדם הוא העושה תשובה – אני מתוודה "חטאתי, עויתי, פשעתי", אני חטאתי ואני עושה תשובה – אבל בתשובה של ניסן האדם הוא בחינת "בתי", והתשובה עצמה מתחוללת מכח הבטחת התורה (ורמז: "**הבטיחה תורה**" עולה "**טל תורה**" המתגלה בניסן, כנ"ל פ"ב). במושגי הספירות שהוזכרו בביאור פ"ד, עבודת "בתי" שייכת למלכות, אבל קיום הבטחת התורה שייך לכח היסוד (שנקרא "קיימא" והוא קיום, אימות־מימוש, של ההבטחה), שבא כאן לתוך המלכות – התורה הבטיחה ומקיימת (יסוד) שעם ישראל יעשה תשובה (מלכות).

קפז. בביטוי **הבטחת התורה** יש אותיות **בת** (המלכות, כנסת ישראל) וכל השאר עולה **אברהם־יצחק־יעקב** – סוד המרכבה; ועוד רמזים: **הבטחת** עולה **משיח בן דוד**, **התורה** עולה **יתרו** וכל הביטוי עולה 1040, מ"פ **הוי'**, **יצחק** פו"א (ובמ"ס סדורי עולה 104, היינו ממוצע כל אות במספר הכרחי; במ"ק עולה 50, סוד גילוי שער ה־נ מלמעלה אצל משיח, למעלה מ"תחסרהו מעט מאלהים" אצל משה עד לשעת הסתלקותו; במק"מ עולה 5, סוד חמשה חומשי תורה ושלמות נרנח"י של משיח).

למרות שהתשובה הזו היא מכח הבטחת התורה, היא לא פעולה כפויה, אלא יש בה בחירה חפשית (שהיא מהות התשובה[קפח]) – היא באה בבחירתו וברצונו של האדם. בגאולת ניסן הראשונה ההתעוררות באה לגמרי מלמעלה, "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם", ובבני ישראל לא התחולל שינוי פנימי (הרע נשאר בתוקפו בתוכם, ולכן הם נאלצו לברוח, כדלקמן בפרק הבא) – בעצם לא היתה תשובה. בעבודת תשרי יש התעוררות תשובה מלמטה, הרהור תשובה שהאדם חווה מבפנים – ולא אירוע מסעיר ונסי שהוא חווה מבחוץ – אבל מקורו של הרהור הזה הוא התעוררות סמויה מן השמים. לחדש תשרי קודם הגילוי של "המלך בשדה"[קפט] באלול, ש'מזמין' את האדם לעשות תשובה, וגם הכרוזים שיוצאים מהשמים לעורר בתשובה פועלים באופן דומה – לא שומעים אותם באופן גלוי, אבל "מזליה חזי"[קצ], הם נשמעים בשרש הנשמה ומשם נופלים לאדם הרהורי תשובה. אמנם, בתשובה של "בניסן עתידין להגאל" יש סוג של נשיאת־הפכים – התשובה היא לגמרי עבודה פנימית של האדם, מתחוללת מיניה וביה, ללא נסים גלויים שמשפיעים מבחוץ (שהרי לדעת הרמב"ם בימות המשיח "עולם כמנהגו נוהג"[קצא] ואין נסים גלויים כביציאת מצרים), אבל הכח שלה הוא פעולת הבטחת התורה עליו, הפעולה האלקית בתוך האדם (פעולה זו מתחוללת דווקא על ידי נסים המלובשים בטבע, נסי ההשגחה הפרטית, המסובבת סיבות כדי שהאדם ישוב אל ה' – "וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח"[קצב]).

כשהרמב"ם אומר "כבר הבטיחה תורה" כוונתו, כפי שהוא כותב בפירוש, ליעוד העתידי ב"פרשת התשובה" שבסוף פרשת נצבים[קצג]. אמנם, בעומק, מבואר בחסידות – על יסוד דברי הזהר[קצד] ביחס ל"ואהבת את הוי' אלהיך" – שכל מצוה

קפח. שעל כן הרמב"ם מבליט את מושג הבחירה החפשית דווקא בהלכות תשובה (פ"ו).

קפט. לקו"ת ראה לב, ב.

קצ. סנהדרין צד, א.

קצא. רמב"ם הלכות מלכים ומלחמות פי"ב ה"א.

קצב. שמואל־ב יד, יד.

קצג. דברים ל.

קצד. ראה זח"ב קנה, ב. וראה תו"א פו, ג; לקו"ת במדבר יג, ועוד.

ניתן לקרוא גם כצווי וגם כהבטחה[קצה], כיעוד שודאי עתיד להתממש. החיצוניות של כל מצוה היא צווי, אבל הפנימיות שלה היא הבטחה[קצו], וההבטחה הזו פועלת שבסופו של דבר יתקיימו כל יעודי־מצוות התורה[קצז]. עבור הפרט, כל מצוה נתפסת בעיקר כצווי (לעתים מכבידּ[קצח]), אבל עבור הכלל הם בעיקר יעודים ודאיים[קצט]. ככל שהאדם מאבד את צורתו כפרט הוא נכלל בכלל וממילא הבטחות התורה פועלות עליו יותר – הגשמת ההבטחה אמנם דורשת התעוררות מצדו, אבל הוא עצמו מרגיש שמעשיו אינם שלו אלא מימוש אלקי של הבטחות ה׳ (הדבר בולט כשמעיינים בהקשר של דברי הרמב״ם ״כבר הבטיחה תורה״ – זו הלכה מובהקת שעוסקת בכלל דווקא, לעומת ההלכות שלפניה שעוסקות במעלתו של בעל תשובה כפרטי[ר]).

קצה. לגבי השימוש באותו עקרון לעוד פסוקים וציווים – ראה ד״ה ״ואלה המשפטים״ ו״יהי הוי׳ אלהינו עמנו״ תשל״ח והנסמן שם ובאריכות ״אם בחקתי״ תשמ״ה והנסמן בהם.

קצו. כידוע, המלה **מצוה** רומזת לאותיות שם הוי׳ ב״ה – אותיות **וה** מופיעות בגלוי ו־**מצ** הם **י־ה** באתב״ש. לענייננו, ״הנסתרת להוי׳ אלהינו״, אותיות **י־ה** המתחלפות באתב״ש, היינו ממד היעוד הפנימי־הנסתר של המצוה (ששייך ״להוי׳ אלהינו״, המבטיח את הבטחות התורה), ואותיות **וה**, ״והנגלת לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת״ (דברים כט, כח), הן ממד הציווי (המוטל עלינו ועל בנינו, לעשות את כל דברי התורה הזאת)

קצז. ואפשר לומר שהרמב״ם אינו מונה את ישוב ארץ ישראל כמצוה משום שבארץ ישראל הפנימיות גלויה יותר ומורגש יותר צד היעוד וההבטחה מצד המצוה, ואכמ״ל.

קצח. כך אפשר לפרש את מחלוקת קרח ועדתו על משה רבינו – קרח טען שמשה מכביד על העם בריבוי פרטי המצוות (ראה תנחומא קרח ג), תוך שהוא מפריד־מפלג את העם לפרטים, אך הוא לא הבין שמצוות הן יעוד המתממש דרך הכלל. בהכרזת קרח ״משה אמת ותורתו אמת [ואנחנו בדאים]״ (תנחומא קרח יא) הוא מודה בכך שתורת משה היא אמת במובן של מימוש והגמשה – האמת שהיא פנימיות ספירת היסוד (כח קיום ההבטחה, כנ״ל בפנים).

קצט. ודוק בדברי הרמב״ם בהלכות תשובה פ״ו ה״ה.

ר. כשיחסית הפרט שבהלכה הקודמת הוא ״פרט הצריך לכלל״, בעל תשובה שעושה תשובה פרטית אך צריך להצטרף לכלל ולהבטל בתוכו, ואילו הפרט שבהלכה זו הוא גילוי כל הכלל בתשובת הפרט (בבחינת ״העצם כשאתה תופס בחלקו אתה תופס בכולו״), ובעומק היחס בין התשובות הוא כתשובה שלפני הגאולה (עליה מדובר עד כה) והתשובה שאחרי הגאולה (עליה ידובר בסיום המאמר דנן), וד״ל.

דווקא על התשובה האלקית הזו ניתן לומר "ומיד הן נגאלין". תשובה שבאה מצד האדם היא תהליך שלוקח זמן – כפי שדברים קורים בסדר השתלשלות – ואף שהתשובה בכללות היא דילוג, גם בדילוג יש סדר (הנדרש בכל עבודה בכח עצמו, כדרך חב"ד[רא]). התשובה דורשת את השלבים של חרטה על העבר, קבלה לעתיד ווידוי[רב], ויש גם עליה בסולם התשובה – מתשובה תתאה לתשובה עילאה וכו'[רג]. לעומת זאת, התשובה האמורה כאן היא למעלה מסדר והדרגה, ולכן היא אמיתת התשובה "בשעתא חדא וברגעא חדא"[רד]. תשובה כזו נכון להגדיר כ"אתחלתא דגאולה", משום שהיא הפותחת את תהליך הגאולה שמגיע מיד אחריה (כידוע, לרבי, שיום הולדתו בניסן, יש חבה מיוחדת למלה "מיד" בהקשר של הגאולה – "תכף ומיד ממש!" – עם כל הפירושים שהוא הוסיף בה[רה]).

על התשובה במדרגה הזו – שמכוחה זוכים שאף שהתשובה היא באתערותא דלעילא, מתקיים "איש ואיש יולד בה" (כנ"ל בפרקים הקודמים) – אפשר להמליץ את מאמר חז"ל "בת תחלה סימן יפה לבנים"[רו]: **בת** ראשי תיבות **בעל תשובה**, אלא שזו "בת תחלה", הבת במדרגה העליונה (של החכמה, מכח התורה – "אורייתא מחכמה נפקת"[רז] – סוד "אבא יסד ברתא"[רח]), שאף שהיא בת־אשה

רא. ודוק שלכן הדגש על הסדר עובר דווקא בצינור החב"די – ראה לוח "היום יום" ז' תמוז.

רב. רמב"ם הלכות תשובה פ"א ה"א.

רג. בלקו"ת בלק ד"ה "מה טובו" וביאורו (עה, א ואילך) נמנות שלש־ארבע מדרגות של תשובה, ויש לומר שכללות שלש המדרגות ששם – "סור מרע, ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד, טו) – הן כנגד בתי־אחותי־אמי, עם כל ההדרגה, אך המדרגה הרביעית (בעל תשובה עילאה) כבר שייכת לתשובה המתגלה מלמעלה דרך האדם, ודוק.

רד. זהר ח"א קכט, א. ראה ביאור הזהר בשיעור כ"א חשון תשע"ח.

רה. ראה לדוגמה דבר מלכות יתרו סעיף יא; סוף שיחת ש"פ משפטים תשנ"ב הערה 148 ועוד.

רו. ב"ב קמא, א.

רז. זהר ח"ב קכא, א. וראה שם פה, א.

רח. שם ח"ג רמח, א; תקו"ז תקון כא (סא, ב).

הרי היא כבן ואף למעלה מהבנים, "סימן יפה לבנים". הבטול של הבת הזו הוא בטול בעצם, המגיע בעצמות אוא"ס.

ביאור: זירוז ההבטחה

הבטחת התורה היא הכח העליון שפועל את התשובה שלנו (ניסן שבתשרי), אך האם יש לנו דרך בעבודתו לזרז את קיום ההבטחה של התורה? בפשטות, הדרך להגדיל את השפעת התורה, וממילא את קיום ההבטחה שלה, היא הפצת אור התורה בעולם כולו (לישראל ואף לאומות[רט]). כאשר אור התורה ימלא את העולם גילוי האלקות שבתורה הוא שיעורר את הכל לעשות תשובה. הבטחת התורה היא דרגת הבטחון שבה – במצב הרגיל של הגלות התורה היא בבחינת אמונה בלבד, וכאשר אנו מפיצים את התורה אנו נוסכים בה בטחון, שהיא אכן תתגלה ותפעל וממילא מזרזים את קיום ההבטחה (כפי שהוזכר בביאור לפרק הקודם, אמונה ובטחון היינו קטנות א' וקטנות ב', כאשר בגאולות הקודמות התורה הייתה בבחינת גדלות א' וכשנזכה לתורת משיח היא תהיה בבחינת גדלות ב', ודוק).

בפרט, כח התורה לקיים את הבטחתה נובע מפנימיות התורה, הרובד עליו נאמר לרשב"י "בהאי חבורא דילך יפקון ביה מן גלותא ברחמים"[רי] ולמורנו הבעל שם טוב שהמשיח יבוא "לכשיפוצו מעינותיך חוצה"[ריא]. כדי לקיים את ההבטחה התורה 'מבזבזת את האוצרות'[ריב] שלה (כאשר היא רואה שיש לה חילים בשטח המפיצים אותה כדבעי) – מגלה את פנימיותה, את נשמתה, שלב אחרי שלב[ריג],

---

רט. ראה באורך בספר המהפכה הרביעית.

רי. זהר ח"ג קכד, ב.

ריא. אגרת הבעש"ט שנדפסה בריש כש"ט (ע"פ משלי ה, טז).

ריב. כמבואר באריכות בד"ה "באתי לגני" תש"י וביאוריו.

ריג. בתחלה היה אסור לגלות את פנימיות התורה, אחר כך הדבר נעשה מותר ובהמשך הוא הופך למצוה ולחובת קדש (וכן בעומק הגילוי – רשב"י בזהר בא 'לספר על המלך', האריז"ל הביא 'תמונה של המלך' והבעל שם טוב מביא את המלך עצמו, בגילוי ש"אורייתא וקוב"ה כולא חד").

גם בדברים שהיו אסור לגלות עד כה, הכל באופן של "עת לעשות להוי' [להביא גאולה לעולם] הפרו תורתך"[ריד]

ועוד, כדי לקיים את ההבטחה שלה – להגיע לעולם כולו ולהשפיע על כולם להתעורר בתשובה מעצמם – התורה משנה סגנון בהתאם לכל דור, מדברת בשפה מובנת ומושכת, וממשיכה לדלות מים עמוקים ("עמק עמק מי ימצאנו"[רטו]) מבארה של תורה (גם ביחס למה שכבר נתגלה מהבעל שם טוב והלאה), כדי להתלבש בחידושי המדע המופלאים של הדורות האחרונים, המתגברים והולכים בהתגברות עצומה לקראת ביאת משיח (וממילא, חידושים כאלו לא היו בזמן הבעל שם טוב, אדמו"ר הזקן וכו'). בלי מסירות הנפש הזו של התורה ולומדיה, להתלבש במנטליות של הדור ושל חידושיו, אי אפשר להביא אור התורה "חוצה" אל כולם[רטז].

ריד. תהלים קיט, קכו.

רטו. קהלת ז, כד.

רטז. הבטחות שייכות לספירות נצח והוד ("בטֶחֹת") וקיומן ליסוד – שפנימיותו אמת – המאמת־מקיים את ההבטחה (כפי שנזכר לעיל בפנים), בגילוי חכמת האמת, נשמתא דאורייתא. בנצח יש את הכח לנצח את האויב, "דע מה שתשיב לאפיקורס" – כאשר עיקר החידוש הוא לבטל בדרכי נעם אצל האפיקורס (אתאיסט או אגנוסטיקן) את סברותיו וספקותיו, לא לשכנע אותו ב'פטישים' של 'הוכחות' שכליות, אלא להאיר את נשמתו עד שיבוא לתבונה־תובנה האמיתית שה' אלהים אמת ותורתו אמת – ובהוד זוכים לכך שכולם יודו ששקר נחלו אותם אבותיהם ויודו מעצמם בה' ובתורתו (כאשר ככל שהוד התורה יתחזק ויתפשט יהיה פחות צורך בנצחון הנצח, והוא יוכלל בדרך ממילא בהוד, התכללות "איהו בנצח" ב"איהי בהוד", "אשת חיל [בהוד] עטרת בעלה [החיל הלוחם]", וד"ל).

פרק ז

ז) **והנה** זה שהבטחת התורה פועלת על האדם שיעשה תשובה מעצמו, הוא חיבור דניסן ותשרי. דזה שהתשובה (שבסוף הגלות) היא שישראל עושין תשובה בכח עצמם, מלמטה למעלה [ודלא כביציאת מצרים, שחפצם של ישראל לצאת מטומאת מצרים ולדבקה בו ית' היתה מצד הגילוי מלמעלה, שלכן יציאתם ממצרים היתה באופן דכי[56] ברח העם[57]], הוא הענין והמעלה דתשרי. וזה שעשיית התשובה היא מצד הבטחת התורה, שלכן היא באופן דמיד הן נגאלין, למעלה מסדר והדרגה, הוא המעלה דניסן. וכמשנת"ל (סעיף ב) שהמעלה דניסן לגבי תשרי הוא שבניסן הוא המשכת אור הבל"ג. ויש לומר, דזה שבניסן דוקא עתידין ליגאל, אף שבהתשובה שבסוף הגלות (שעל ידה תבוא הגאולה) ישנם שני הענינים והמעלות, דניסן ודתשרי, הוא, כי הכח להחיבור דתשרי וניסן בעבודת האדם הוא כי תכלית[58] הכוונה בהבריאה דתשרי (בראשית ברא) שאז נברא העולם במדידה והגבלה הוא בכדי שע"י העבודה דתומ"צ יהי' בו הגילוי דניסן (החודש הזה לכם). וזהו שהמחשבה לברוא את העולם היתה בניסן, שהמחשבה היא הכוונה והתכלית של העשי' שלאחרי המחשבה (כנ"ל סעיף ב), כי הכוונה והתכלית דבריאת העולם דתשרי (מדידה והגבלה) הוא שיהי' בו הגילוי דניסן שלמעלה מהגבלה. אלא שבכדי שתושלם הכוונה שגם בהגבול יהי' גילוי הבל"ג היתה הבריאה בפועל באופן שבגילוי לא הי' נרגש בה הכוונה. שעי"ז

56. בשלח יד, ה.
57. תניא פל"א (מ, ב).
58. בהבא לקמן ראה גם ד"ה זה ה'תשל"ט ס"ח ואילך.

נברא עולם מוגבל. וע"י מעשינו ועבודתינו ובפרט בזמן הגלות, מתגלה שהפנימיות (הכוונה והתכלית) דהגבול שנברא בתשרי הוא שיהי' בו גילוי הבל"ג. וזהו שעשיית התשובה שבסוף הגלות (עשיית ופעולת האדם שנברא בתשרי, גבול) היא באופן דבל"ג (ניסן), כי ע"י מעשינו ועבודתינו מתגלה שענינו הפנימי דהגבול שנברא בתשרי הוא הבל"ג דניסן. וזהו בניסן עתידין ליגאל, כי אז יתגלה שגם הגבול דתשרי, פנימיותו הוא הבל"ג דניסן.

התכללות ניסן ותשרי

נשיאת ההפכים הזו, תשובה של האדם שבאה מכח הבטחת התורה, כוללת את מעלות תשרי וניסן – מעלת תשרי בעבודת התשובה מלמטה למעלה (גשם) ומעלת ניסן בהבטחת התורה הפועלת גילוי שלמעלה מסדר השתלשלות (טל). ההתכללות הזו מאפשרת גילוי אור עצמי, אור הגאולה, בלי שהוא יחשב כנהמא דכיסופא. בעוד שביציאת מצרים, "בניסן נגאלו", אפילו החפץ של ישראל לצאת ממצרים היה מתנה מלמעלה, על ידי גילוי אור – ה' הטעים לישראל את "האור כי טוב" ואז הם רצו להגיע אליו ("משכני אחריך נרוצה", כנ"ל) – הרי שבגאולה העתידה, "ובניסן עתידין להגאל", עם התכללות של תשרי, הכל מתחולל בתוך ישראל ונחשב כעבודתם בכח עצמם.

בסופו של דבר "בניסן עתידין להגאל", כדי להדגיש שתכלית הכוונה של ההתכללות הזו הגילוי של ניסן בתוך תשרי, הגילוי שמטרת הבריאה המוגבלת (הכלים, ששרשם בכח הגבול שבאין־סוף) היא לגלות בתוכה את אור הבלי־גבול (האורות, ששרשם בכח הבלי־גבול שבאין סוף) – מטרת הטבע היא לגלות בתוכו את הנס, מטרת "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ" היא לגלות בתוכם את "החדש הזה לכם", ראשית התורה בפנימיות, יציאת מצרים שתכליתה מתן תורה[ריז] (כפי שיתבאר עוד יותר בפרקים הבאים). זו צריכה להיות המודעות שלנו

ריז. "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (שמות ג, יב), כאשר תכלית ארבע לשונות של גאולה (שם ו, ו־ז) היא "ולקחתי", הרומז למ"ת (ראה ספורנו שם), "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו" (משלי ד, ב).

בעבודתנו – עבודה משלנו (בבחינת תשרי), אבל עם גילוי הפנימיות שבעצם הכח לפעול זאת הוא אך רק הבטחת התורה ש"סוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן".

את ההתכללות הזו ניתן היה לתאר כתשרי שבניסן – גאולה מלמעלה שיש בתוכה ממד של תשובה – אבל כאן מודגש שמגמת ההתכללות הזו היא גילוי ניסן שבתשרי, גילוי הכח האלקי הבלתי מוגבל שטמון בתוך העבודה המוגבלת מלמטה. מדוע, אם כן, "בניסן עתידין להגאל"? כתוב[ריח] שבמציאות של התכללות דווקא הפרט הנכלל בכלל הוא המתגלה – ב"חסד שבגבורה" המגמה היא גבורה, אבל בפועל מתגלה הנהגה של חסד (כמו "אם רעב שׂנאך האכִלהו לחם ואם צמא השקהו מים. כי גחלים אתה חוֹתה על ראשו"[ריט]), ואילו ב"גבורה שבחסד" המגמה היא חסד, אבל בפועל מתגלה הנהגה של גבורה (כמו "חושך שבטו שונא בנו ואֹהבו שחרו מוסר"[ריכ]). כך, בניגוד למה שניתן היה לחשוב בהשקפה ראשונה, גאולת ניסן שבתשרי מתחוללת בפועל דווקא בניסן.

ביאור: אַ ניסן'דיגע תשובה

עניינה של תשובת ניסן נתבאר בעיקר בהקשר לאופן שלה והתחושה הפנימית שבה – תשובה שבאה מכח הבטחת התורה, ומורגש שהיא פעולת ה' בתוך האדם. אבל יש להוסיף ולהתבונן בעניינה של תשובה זו גם מצד המהות:

אדמו"ר הזקן כותב[רכא] שהתנאי של "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" תקף גם כאשר כל ישראל נקיים מהחטא (בינונים של תניא). מהי התשובה הנדרשת? סבת הגלות היא שנאת חנם[רכב], הפירוד בין הנשמות, שגורם לכך שאיננו "אתר

ריח. ראה גם לקו"ת תזריע יט, ג.
ריט. משלי כה, כא־כב.
רכ. שם יג, כד.
רכא. לקו"ת תצא מ, ד.
רכב. מסכת כלה פ"ח; יומא ט, ב; ירושלמי יומא פ"א ה"א.

שלים"[רכג] ואין מקום להשראת השכינה[רכד]. גם כאשר כל אחד נוהג כשורה בדרכו שלו אנחנו עדיין "עם אחד מפֻזָּר ומפֹרָד בין העמים"[רכה] – כל אחד עובד את ה' בקו שלו, אבל הקוים הם "ענפין מתפרדין" – ונדרשת מאתנו התכללות (כפי שכל הקוים מחברים ומתכללים בעולם האצילות, עולם האחדות). לכל לראש, התשובה של ניסן, שהיא בעצם התכללות של דעות רבי אליעזר ורבי יהושע, היא תשובה של התכללות וחבור בתוכנו (עד שכל אחד יאהב, באהבת חנם, בכל לב, נפש ומאד, גם יהודי שלא ראה ולא יראה לעולם[רכו] – יהודי שאין לו עמו קשר, שום מגע עינים ולב, ואהבתו אליו היא רק בשל שרשם המשותף בה').

מקומה של תשובה זו גופא הוא בעיקר בעולם המחשבה (מחשבה אותיות **חשב**־מה[רכז], הבטול דפנימיות החכמה, סוד "בתי" העליונה, כנ"ל), מתאים לכך שבניסן נברא העולם במחשבה (כנ"ל). ברובד הדבור והמעשה (בריאת העולם של תשרי), התשובה היא תיקון, ועל התיקונים הללו נאמר שכבר "נסתיימה עבודת הבירורים" ואפילו "כבר צחצחו את הכפתורים"[רכח]. כעת התשובה שנדרשת היא בתחום המחשבה (בו נדמה לאדם שאין כל פגם במחשבה רעה, והוא רחוק מתיקון עוד יותר מעבירות שאדם דש בעקביו[רכט], אך אליבא דאמת "הרהורי עברה קשים מעברה"[רל]).

רכג. זהר ח"א רטז, ב.

רכד. ראה תניא פל"ב.

רכה. אסתר ג, ח.

רכו. ראה לוח "היום יום" ג' אדר א'.

רכז. תקו"ז תקון סט (קיב, ב).

רכח. שיחת ש"פ ויצא תשמ"ח ס"ח.

רכט. תנחומא ריש פרשת עקב.

רל. יומא כט, א. ההרהור גורם קישוי שבלעדיו אי אפשר לעבור את העברה, ובקדושה היינו סוד ה"אבר חי" בעבודת ה' (כש"ט טז) מכח ההרהור דווקא (**הרהור** עולה **יצחק**־**יצחק**, צחוק כפול ומכופל של "יצחק מצחק"), וד"ל.

התשובה במחשבה נדרשת במיוחד בתחום האחדות (כאשר בשרש **חשב** עצמו יש משמעות של חבור, כמו "חשב האפד"[רלא]). כך מובא בסוף התניא[רלב] הפסוק "איש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם"[רלג], עם הביאור שהמחשבה הרעה על החבר חמורה מפגיעה בו במעשה או מדבורי לשון הרע. אנשים לא שמים את לבם לחומרה הזו של "דברים שבלב" (מתוך תפיסה ש"אינן דברים"[רלד]) והתשובה הנדרשת להבאת המשיח תלויה התפכחות לדבר שעד כה היה אצלי נעלם בתכלית האתכסיא (ותשובה על הדבר המכוסה הזה תביא את הקץ המכוסה[רלה]). אך "מרובה מדה טובה"[רלו], כאשר ה"דברים שבלב" הם אהבת החבר ללא סיג[רלז], וניתן לפעול בכח המחשבה – "מחשבה טובה [על החבר] הקב"ה מצרפה למעשה"[רלח], "חשוב טוב [על החבר והוא] יהיה טוב"[רלט] (כפירוש רבי נחמן מברסלב[רמ] לפסוק "ועוד מעט [טוב שתמצא בחברך] ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו"[רמא]).

רלא. שמות כח.

רלב. אגרת הקודש כב. וחסידים גרסו שזהו המשפט החשוב ביותר בתניא, אותו יש לשנן תמיד (ראה גם שיעור י"ט תשרי תשע"ט. ובכ"מ).

רלג. זכריה ח, יז.

רלד. קידושין מט, ב ובכ"ד.

רלה. ראה גם לקו"ת מטות פו, א.

רלו. יומא עו, א.

רלז. על "דברים שבלב" נאמר "ויראת מאלהיך" (פסיקתא זוטרתא לויקרא כה, מג) – יחוד עצום של דחילו ורחימו, ודוק.

רלח. עפ"י קידושין מ, א.

רלט. אג"ק אדמו"ר הריי"צ ח"ב עמ' תקלז; ח"ז עמ' קצז.

רמ. לקו"מ רפב (וראה עד"ז עה"פ בבוצינא דנהורא לר"ב ממעז"יבוז').

רמא. תהלים לז, י.

פרק ח

ח) **וזהו** אמר ר' יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, דענין זה הוא גם אליבא דאמת (כנ"ל בתחלת המאמר), כי זה שהתורה מתחלת בבראשית ברא, אף שענין התורה הוא המשכת וגילוי או"ס הבל"ג שלמעלה משייכות לעולמות, הוא, כי הכוונה דתורה היא להמשיך גילוי או"ס הבל"ג בהגבול דעולמות, ולכן יש בתורה גם ההגדה דמעשה בראשית בכדי להמשיך הבל"ג דתורה גם בעולם ולעשות ממנו דירה לו ית'[59]. אלא שבכדי שגילוי הבל"ג דתורה יהי' גם בעולם כמו שהוא במציאות (מחוץ להתורה כביכול), לכן פתח בבראשית, שההגדה דמעשה בראשית (ועד"ז הפרשיות שלאח"ז) הוא לפני פרשת החודש, מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל[60], בכדי שע"י לימוד התורה וקיום המצוות יהי' גילוי הבל"ג דתורה גם בחלק דהעולם כמו שהי' לפני קיום התומ"צ. וכיון דזה שפתח בבראשית הוא בכדי שגילוי הבל"ג דתומ"צ (החודש הזה לכם) יהי' גם בהענין דבראשית כמו שהוא לפני פרשת החודש, נמצא, שבפנימיות הענינים – ההתחלה היא בהחודש הזה לכם, כי הפנימיות דבראשית (שלפני פרשת החודש) הוא החודש הזה לכם.

---

59. ראה בכ"ז בארוכה ד"ה הנ"ל ס"ה.
60. לשון רש"י ר"פ בראשית. במדרשים שבהערה 2 ליתא "שהיא מצוה ראשונה", אבל משמע שזוהי הכוונה. וראה לקו"ש חכ"ו שיחה א' לפ' בא (ע' 59 ואילך).

גילוי התורה בעולם

ענין התורה – המתגלה במציאות על ידי פעולת התשובה ש״כבר הבטיחה תורה״, כנ״ל – הוא הגילוי של בלי־גבול בתוך גבול העולם, סיפור יציאת מצרים בתוך ההגדה של מעשה בראשית (״כח מעשיו הגיד לעמו״), כנ״ל. ההמחשה של המשכת בלי־גבול בתוך גבול היא רבי – כפתגם החסידי ש״מתנגד הוא גבול, חסיד הוא בלי־גבול ורבי הוא בלי־גבול בגבול״[רמב] – ומגמת התורה היא שכל יהודי יהיה בסופו של דבר רבי[רמג].

הפרשיות עד מתן תורה – ודאי הפרשיות של בריאת העולם והתפשטות האנושות (בראשית־נח), אבל גם שאר הפרשיות של ״ספר הישר״[רמד], חיי האבות שנקראו ישרים[רמה] – מעצבות את מציאות העולם שמחוץ לתורה, כביכול, אך באופן שהתורה תוכל להאיר בתוכו.

הגילוי הזה הוא־הוא הגאולה האמתית והשלמה, כמבואר באריכות במאמר, ולכן אמר המשיח למורנו הבעל שם טוב שהגאולה תבוא ״לכשיפוצו מעינותיך חוצה״ – מעינות התורה החדשה שנתגלתה למורנו הבעל שם טוב, ראשית התגלות תורת משיח (שהיא־היא כח הבלי־גבול בתורה עצמה[רמו]), צריכים

רמב. עפ״י מגדל עז (מונדשיין) עשרה מאמרות עמ׳ שנג. נתבאר באריכות בלב לדעת מאמר ״וצדיק יסוד עולם״.

רמג. כדברי הרבי בשיחת הו״ר תשנ״ב. **רבי** הוא ״**ראש בני ישראל**״ ו־**ישראל** אותיות **לי ראש** (ספר הליקוטים וישב) – יש לי ראש־רבי, והוא לי־שלי לגמרי, עד שכל אחד מישראל הוא בעצמו ״ראש בני ישראל״.

רמד. יהושע י, יג. שמואל־ב א, יח. ורמז: ״**ספר הישר**״ עולה **אדם** פעמים **חוה**.

רמה. ע״ז כה, א (הובא ברש״י לשמואל שם). ישנה חקירה יסודית האם לאבות יש דין של ישראל או של בני נח (פרשת דרכים לר״י רוזאניס ובכ״ד, בפרט בכתבי ר״י ענגיל) אך בפועל גם את המצוות שנתנו לאבות אנו מקיימים כי נשנו לנו בסיני (פירוש המשניות לרמב״ם חולין ספ״ז).

רמו. אוה״ת שמות ב׳תרנ״ז ועוד. דווקא **הרז** שבתורה הוא גילוי **האין־סוף** שבה, ״תורת עתיקא״ הנעתקת מהגבלות לגמרי. מתוך המודעות לממד הזה שבתורה אפשר לחוש שהיא ״תורת הוי׳ תמימה״ (תהלים יט, ח) ושכלל לא נגעתי בה מעולם (ראה כש״ט מו).

להתגלות ב״חוצה״, במציאות העולם שנראית חוץ לתורה ואפילו מנגדת לתורה למראית עין (אף שבאמת ״אסתכל באוריתא וברא עלמא״[רמז]). אכן, כאשר יתממש יעוד זה יתגלה כי באמת התורה נפתחת בפנימיות ב״החדש הזה לכם״, שהוא התכלית של ״בראשית ברא אלהים״ והכח המפעם בפנימיות הבריאה.

רמז. זהר ח״א קלד, א; ח״ב קסא, א.

פרק ט

ט) **והנה** ידוע[61] דבריאת העולם בכ"ה באלול היתה בבחינת "כה", וביום ברוא אדם הראשון (אחד בתשרי) נעשה גילוי אלקות בעולם, בחינת "זה". אלא שהגילוי שהי' ע"י אדה"ר הוא באין ערוך להגילוי דמ"ת[62]. ועפ"ז יש לומר, דזה שהחודש הזה לכם הוא הפנימיות דבראשית ברא הוא נעלה יותר מזה שהתשובה דהאדם היא באופן דבל"ג (דלעיל סעיף ז). כי החיבור דבל"ג וגבול ע"י שהתשובה דהאדם היא למעלה מהגבלה הוא גילוי הבל"ג דתומ"צ בהעולם כמו שהוא בדרגת "זה", וזה שהחודש הזה לכם הוא הפנימיות דבראשית ברא הוא גילוי הבל"ג דתומ"צ בהעולם שנברא בכ"ה באלול כמו שהוא בדרגת "כה"[63]. ויש לומר, דגילוי זה יהי' בעיקר בהגאולה שלאחרי התשובה דסוף זמן הגלות. דע"י גילוי הבל"ג בהעולם כמו שהוא בדרגת "זה" (האדם) ע"י התשובה שבסוף זמן הגלות, יהי' אח"כ (מיד), הגילוי דבל"ג גם בהעולם[64] כמו שהוא בדרגת "כה", ועי"ז תושלם הכוונה דדירה בתחתונים בתחתון שאין תחתון למטה ממנו[65]. וגם ענין זה נכלל בזה שבניסן עתידין ליגאל [דעתידין ליגאל קאי על הגאולה שלאחרי התשובה], שגם הגילוי בעולם שיהי' בהגאולה (ע"י עשיית התשובה דישראל לפנ"ז) יהי' בבחי' ניסן, אור הבל"ג שלמעלה משייכות לעולמות. והגילוי יהי' באופן שזה יהי' הפנימיות דהעולם עצמו, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו בקרוב ממש.

61. לקו"ת נצבים מז, ב–ג. וראה ד"ה זה היום דליל ערב ר"ה ה'תשמ"ב ס"ב. וש"נ.
62. וראה סה"מ עת"ר ע' ריז.
63. ויש לומר, שהכח על זה הוא מכ"ה אדר – המחשבה והפנימיות של הדרגא ד"כה" דהעולם.
64. ד"כל העולם תלוי באדם" (לקו"ת במדבר ה, ריש ע"ב. ובכ"מ).
65. תניא רפל"ו.

מ"זה" ל"כה"

בבריאת העולם שני ממדים – בריאת העולם (החל מהיום הראשון לבריאה) ובריאת האדם (ביום הששי של הבריאה). היחס בין שני הממדים הוא היחס בין "כה" ו"זה" – כל הנביאים התנבאו ב"כה אמר הוי" (באספקלריא שאינה מאירה) ומוסיף עליהם משה רבינו שהתנבא ב"זה הדבר אשר צוה הוי"[רמח] (באספקלריא המאירה[רמט]). העולם שנברא בעשרה מאמרות[נ] **ב־כה** באלול הוא בבחינת "**כה** אמר הוי" (אמירה רכה, של חסד, בסוד "עולם חסד יבנה"[רנא], "אלה תולדות השמים והארץ **בהבראם**"[רנב] אותיות "**באברהם**"[רנג], איש החסד) ואילו האדם, נזר הבריאה, שנברא ב־**א** תשרי, הוא בבחינת "זה"[רנד] (בסוד "כי זה כל האדם"[רנה], "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל 'זה'... שקול 'זה' כנגד כל העולם כולו... כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות ל'זה'"[רנו])[רנז].

רמח. ספרי ריש מטות (הובא ברש"י במדבר ל, ב).

רמט. זהר ח"ב פב, ב. וראה סוכה מה, ב.

רנ. אבות פ"ה מ"א.

רנא. תהלים פט, ג.

רנב. בראשית ב, ד.

רנג. בראשית רבה יב, ב. זהר ח"א צא, ב.

רנד. בתוך האדם עצמו היחס של "זה" ו"כה" הוא יחס הצלם (כמו 'צילום' באספקלריא המאירה) והדמות (כמו **כ** הדמיון, "כה"), "בצלמנו כדמותנו" (בראשית א, כו), שהם גם הזכר והנקבה (זהר ח"ג לה, ב; ע"ח שכ"ה דרוש א). אכן, כפי שמבואר בפנים, יש מעלה ב"כה" על ה"זה" – מעלת הנקבה על הזכר, "אשת חיל עטרת בעלה" לעתיד לבוא (האשה ביפיה מייצגת את כל העולם היפה שברא ה' ואילו הגבר, המתגבר על יצרו, הוא בבחינת "וצדיק יסוד עולם", שכל ענינו רק להיות יסוד עולמה של אשתו, וד"ל) – ועל כן פעם אחת מוקדמת הדמות לצלם, "בדמותו כצלמו" (שם ה, ג). ורמז: "**בצלמנו כדמותנו**" עולה ג"פ **אברהם** לו נאמר "כה יהיה זרעך" (שם טו, ה).

רנה. קהלת יב, יג.

רנו. ברכות ו, ב.

רנז. שני ממדי בריאת העולם, ב־**כה** אלול וב־**כה** אדר, הם בסוד "ויפן **כה** ו**כה**" (שמות ב, יא) ושני ממדי בריאת האדם, ב־**א** תשרי וב־**א** ניסן, הם בסוד "וקרא זה אל זה" (ישעיה ו, ג), וד"ל.

כאשר האדם המוגבל עושה תשובה שהיא בלי־גבול מתגלה הבלי־גבול רק בדרגת "זה", בממד הפנימי של העולם (כ"תורת האדם"[רנח] בלבד), אך הגילוי ש"החדש הזה לכם" הוא־הוא תכלית המכוון של "בראשית ברא אלהים", מתגלה הבלי־גבול גם בדרגת "כה" (ה"חוצה" שאין "חוצה" הימנו, כלשון הרבי בכל מקום), בעולם עצמו (שמתגלה שהוא 'אדם גדול'[רנט]) – וזו תכלית המכוון (שיש בה מעלה על ה"זה" כפי שהוא בפני עצמו). הגילוי של התורה־התשובה שבבחינת בלי־גבול בתוך האדם, בו יש נפש אלקית, מבטא איזה דמיון ביניהם, דמיון הפועל מציאת חן – שעל כן "כל היושב ושונה הקב"ה קורא ושונה כנגדו" – אך הגילוי של התורה־התשובה בתוך העולם מבטא כבר נשיאת־הפכים, סוד של נשיאת חן[רס]. בסופו של דבר, תכלית הבריאה היא "לעשות לו יתברך דירה בתחתונים", ב"תחתון שאין תחתון למטה הימנו" – לא רק באדם, אלא בהעלם־העולם עצמו (שבחשך התחתון גופא יתגלה החשך העליון – "ישת חשך סתרו"[רסא]).

בעומק, שתי ההמשכות הללו גופא הן שני שלבים של תשובה – תשובה שמגלה את הבלי־גבול בתוך האדם ("זה") ותשובה שמגלה את הבלי־גבול בתוך העולם ("כה"). על התשובה הראשונה, תשובת האדם, נאמר "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה". אך התשובה השניה, תשובת העולם, היא חלק מהגאולה עצמה (גילוי ה־**א**, גילוי העצמות, בתוך חשכת **הגולה**, העלם העולם, כנ"ל), ובעצם היא התפתחות של הגאולה עצמה, תשובה שבאה אחרי הגאולה – "עתידין להגאל" שרומז שגם לגאולה עצמה (גאולת ישראל לצאת מהגלות) יש 'עתיד', כשהבלי־גבול האלקי יופיע בתוך הטבע עצמו. בתשובה הראשונה די בשביל השלב הראשון של הגאולה, בו – כפי שפוסק הרמב"ם – "עולם כמנהגו נוהג" (לפני גילוי העצמות בעולם, שלמות ה"דירה בתחתונים"), אבל בשביל להגיע לשלב

רנח. שמואל־ב ז, יט.

רנט. רבינו בחיי לבראשית א, לא ובכ"ד.

רס. על מציאת חן ונשיאת חן ראה באריכות מחול הכרמים פ"א (עמ' כ ואילך) ובכ"ד.

רסא. תהלים יח, יב. מעלת ה"כה" על ה"זה" היא מעלת החשך על האור – "ברישא חשוכא והדר נהורא" (שבת עז, ב) למעליותא (גם "קדימה במעלה", על דרך המבואר במעלת "דרך ארץ קדמה לתורה" באוה"ת בראשית ח"ג תקפג, א).

השני, הנסי, של הגאולה נדרשת הקומה השניה של התשובה[רסב] (הכלולה ב"מיד הן נגאלין" – ה"מיד" של התשובה הראשונה הוא סוד משה־יעקב־דוד, שכנגד דעת־תפארת־מלכות, "עד מהרה ירוץ דברו"[רסג] בתחום המודע של הקו האמצעי, מהירות "כהרף עין", אבל ה"מיד" של התשובה הראשונה הוא כבר בסוד הכתר, שלגמרי למעלה מהזמן[רסד]). התשובה הראשונה נעשית מתוך הצער והכיווץ של הגלות, אבל התשובה השניה היא כבר מתוך מנוחת הנפש וההרחבה של הגאולה.

שתי המדרגות כלולות ביעוד של "בניסן עתידין להגאל", ואפשר לפרש שהן שתי הנונין של ניסן (הרומזות לנסי־נסים[רסה]) – ה־נ הכפופה בהתחלה היא "נאמן כפוף בעולם הזה"[רסו], קיום התורה והמצוות בתוך ה"עולם כמנהגו נוהג" של השלב הראשון (כשממד הנס כאן הוא התשובה של האדם, שמצד עצמו, ללא הגילוי האלקי שבתוכו, לא מסוגל לעשות תשובה), וה־ן הפשוטה היא "נאמן פשוט לעולם הבא"[רסז], כאשר נס התשובה מתפשט וחודר גם לעולם התחתון ביותר[רסח].

רסב. תשובה על גבי תשובה (ראה באריכות לקו"מ ו), בחינת "כל ימיו בתשובה" (שבת קנג, א), בעליה "מחיל אל חיל" בתשובה עצמה, כשכל תשובה היא באין־ערוך ביחס לתשובה הקודמת, על דרך המסופר (סדורו של שבת ח"ב דרוש ג פ"ג מאמר ה ובכ"ד) על תשובת הרס"ג מדי יום ביומו (כאשר כל תשובה הופכת מקיף של אמונה לפנימי של דעת, ראה גם בהערה רסד).

רסג. תהלים קמז, טו. על מהירות הקו האמצעי ראה שיחת כ' מרחשון תשמ"ב ס"ב (ע"פ ד"ה "ויהי הוא טרם" תרנ"ט) ושיחת כ' מנחם־אב תשכ"ד סכ"ד (ע"פ לקולוי"צ על תניא אגה"ק ז – קיב, א (עמ' לז) ובהרחבה לקו"ש ח"ז צו שיחה א.

רסד. ב"מיד" זה ה־מ היא אמונה, ה־י היא צמצום־ריכוז האמונה (השורה בנקודת החכמה) וה־ד היא הפיכתה לדעת, ודוק.

רסה. כפי שמביא הרבי בריבוי מקומות עפ"י ברכות נז, א.

רסו. עפ"י שבת קד, א (וראה רש"י שם).

רסז. "נאמן כפוף בעולם הזה" ו"נאמן פשוט לעולם הבא" הוא גם היחס של משה רבינו ומלך המשיח, כאשר גם בפנימיות הכפיפה של המשיח (כחזקת משיח) – "יכוף כל ישראל" (הלכות מלכים פי"א ה"ד) – טמונה ההתפשטות שלו להגיע לכל העולם (כמשיח ודאי), ודוק.

רסח. בסוד ה־ן הפשוטה של "ובו תדבקון" (דברים יג, ה), המגיעה לכל מקום, כמבואר בדא"ח (לקו"ת ראה כ, ב ובכ"ד).